

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

आष्टाङ्ग विद्या

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

परमपूज्य संघराज सोमदेव फ्रा जानसम्बर महास्थविरसम्मुख
प्रार्थनामा थाई नरेश भूमिबल अतुलयादेच

वर्ष २६
अंक १२

ने.सं. १११९ लहुतिपुन्हि
वि.सं. २०५५ चैतपूर्णिमा

बु.सं. २५४२
इ.सं. १९९९ अप्रिल

**Presented with the highest respect to
His Holiness Somdet Phra Nyanasamvara
Somdet Phra Sangharaja Sakalamahasangha parinayaka
the Supreme Patriarch of Thailand**

FELICITATIONS

Your Holiness Somdet Phra Nyanasamvara Somdet Phra sangharaja Sakalamahasanghaparinayaka, the Supreme Patriarch of Thailand.

The 39 Nepalese Buddhist Associations, their executive committee members and the entire Nepalese Buddhist community are deeply honoured by the fifth visit of Your Holiness to the Birth place of Lord Buddha at Lumbini and Kathmandu, Nepal.

Your Holiness, who is dedicated to stability of Buddhasasana in Nepal.

When Your Holiness first graced our country with your presence in 1970 as part of the South Asian Buddhist observation tour, Your Holiness observed firsthand Nepalese Buddhist culture and tradition. As a milestone in the enhancement of Buddhasasana in Nepal, Your Holiness opened a golden door of opportunity for Nepal Bhikkhus and Samaneras to study Buddhism in Thailand.

Following up a decade's work after the first helping hand, 1980 marked Your Holiness, second arrival in Nepal. On that occasion, Your Holiness visited Lumbini and encouraged the development of Lumbini according to its master plan. Your Holiness also met with the members of All Nepalese Bhikku Association and kindly gave instructions for the cause of development of Buddhism in Nepal.

In 1985, with the gracious consent of His Majesty the King of Thailand, Your Holiness once again visited Nepal at the humble invitation of Akhil Nepal Bhikshu Mahasangha. It was a historic occasion in Nepalese Buddhism as well as Thai-Nepal relations when your Holiness graciously ordained 73 Nepalese Sakya descendants in the holy land of the Lord Buddha. It was an unprecedented ceremony as their Majesties the King and Queen of Thailand graciously sponsored it, followed by the Thai people. The invaluable sermons given by Your Holiness during the ordination illuminated and inspired many to understand the practice the teachings of the Buddha.

Following the great tradition of Lord Buddha on the occasion of the first alms receiving in Kapilavastu, Your Holiness led 73 Samaneras disciples for aims, thereby rejuvenating the ideals and principles of Buddhism. On the occasion, Your Holiness also had an audience with His Majesty the

(Continued to 3rd page of the cover)

श्रावण भूति

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

सल्लाहकार
भिक्षु कुमार काश्यप
फो. नं. २७१४२०
तीर्थनारायण मानन्धर
फो. नं. २७०३८६

४
सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फो. नं.- २८१४६४

५
मुद्रणप्रबन्ध
अष्टमुनि गुभाजु
फो. नं.- २५४१११

६
ध्यवस्थापक एवं प्रकाशक
भिक्षु धर्मसूति
सचिव आनन्दकुटी विहार गुठी
स्वयम्भू - २७१४२०

७
वितरण ध्यवस्था सहयोगी
केवारनाथ श्रेष्ठ - २४६८६०

८
प्रधान - कार्यालय
आनन्दकुटीविहार, स्वयम्भू, काठमाडौं
पो. ब. नं. ३००७, फोन : २७१४२०

वर्ष २६ - अङ्क १२ - बु.सं. २५४२ - चैत्रपूर्णिमा

बृद्धवचन

परिवेक रसं पीत्वा रसं उपसमस्त च ।
निददरो होति निष्पापो धर्मपीति रसं पिबन्ति ॥

एकान्तवास तथा शान्तिरस पान गरी मानिस निर्भीक हुन्छ ।
फेरि धर्मरूपी प्रेमरसलाई पान गरी निष्पाप हुन्छ ।

भगवान् शास्ताले चार महिनापछि आपनो परिनिर्वाण हुने कुरा
बताउनुहोदा शास्ताका श्रास्तासमा बस्नेहरू आफ-आपनो प्रकारले दिवक र
विश्व भए । तिस्स स्थविर एकजनाले भगवान्को परिनिर्वाण हुनुप्रघि ने आफू
अरहन्त हुनको लागि भनी चारे इतिवापना एकले बसी ध्यानभावना गरी
समय बिताइरहे । त्यो देखेर उनीलाई अङ्ग भिक्षुहरूले त्यसरी किन कोही-
संग नबोलेर हिँडेको भनी सोदा पनि उनले नमुने झंग गरी बस्दा उनीहरूले
भगवान्कहाँ गई भगवान्प्रति पनि तिस्सको शद्वा नमएको कुरा बताए ।
भगवान्ले तिस्सलाई बोलाई त्यो कुरा सोधनुहोदा उनले आपनो विचार पोखे ।
त्यो कुरा सुनेर भगवान्ले भिक्षुहरूलाई भने कि “मप्रति श्रद्धा राख्नेले तिस्स
स्थविरले झंग गर्न सक्नुपर्छ । मलाई फूल, धूप र अक्षता आदिले पूजा गरेपनि
साँच्चेको पूजा हुन जाँदैन, धर्मानुकूल प्रतिपत्ति पालन गरी पूजा गरेमा ने
साँच्चेको पूजा गरेको हुन जान्छ ।” यति भनी उपर्युक्त गाथा बताउनुप्रएको
हो ।

वार्षिक प्राहकशुल्क रु. ६०।-

ग्राहीवन प्राहकशुल्क रु. १०००।-

एक प्रतिको रु. ६।-

मुद्रक:- बी. एस. प्रिन्टिङ प्रेस, लगन दलाली, काठमाडौं ।

बौद्ध सांस्कृतिक विवाह

विवाह गर्दा नेपालीहरू सांस्कृतिक विधि अपनाउने गर्छन् । नेपालमा बौद्ध र हिन्दू दुर्बंधी रहेका छन् । बौद्धहरू बौद्धवाक्य उच्चारण गरी विधि चलाउने गर्छन् भने हिन्दूहरू हिन्दूवाक्य उच्चारण गरी विधि चलाउने गर्छन् । नेपालमा बौद्धहरू धेरै छन् तापनि बौद्धविधिको नाममा हिन्दूविधिको अनुकरणस्वरूप विवाह आदिको विधि प्रयोग गरी कार्यसम्पादन गर्ने गरेका छन् । शूद्र बुद्धधर्ममा गणेश, भीमसेन र काल्पनिक देवताहरूलाई मान्ने गरिन्न तर नेपालका बौद्धहरूको विवाह आदि विधिमा गणेश आदि देवतालाई नै प्राथमिकता दिइएको हुन्छ । यसैले यहाँ शूद्र बुद्धधर्मसँग निकायगत बुद्धधर्म पनि प्रचुरमात्रामा व्यवहृत भएको छ ।

नेपालमा चलेको बुद्धधर्ममा सबै बौद्ध लाग्छन् भने शाक्य र वज्राचार्य ग्रन्थका अगुवा बौद्ध मानिन्छन् । यसेशस्तुति गरेर मंगल गाथा पढ्ने खालको संस्कृति यिनीहरूको परम्परा हो । हालै बौद्धविधिअनुसार छोरीको विवाह गर्दा यहाँका एक जना शूद्र बौद्धविधिका हिमायतीद्वारा नेपालको परंपरागत मंगलविधिलाई चटककै छोडी भिक्षुहरूद्वारा कर्मसंस्कार गराइयो । त्यसबेला परम्परावादी आफन्त र बौद्ध इष्टमित्रहरू उपस्थित थिए । बौद्धजगत्मा यसप्रकारको बौद्ध सांस्कृतिक विवाह शायद यो पहिलो पटक हुनसक्छ । हुनत धेरै बौद्धहरूले भिक्षुहरूद्वारा विधि गराएर विवाह-कार्य गराइसकिएका छन् तापनि पुरानो परंपरागत भनिने संस्कृतिलाई कज्याएर आफनैपनले यसरी विधि गराइएको हुँदा यसलाई पहिलोपल्ट भनिनु अत्युक्ति नभएको भै भएको छ ।

बौद्ध भएर मानेको हुँदैमा सबै धर्म बुद्धधर्म हुन सक्दैन । भावना बौद्धपन हो तापनि व्यवहार बौद्ध नहुँदा बुद्धधर्म स्वर्ण आलोच्य बनेर गएको छ । यस हिसाबले शूद्र बौद्ध संस्कृतिको रूपमा प्रयोग गरिएको यो विधि अनुकरणीय रहेको छ । बौद्धहरू ग्रबौद्ध क्रियाकलापमा लाग्न खोजिएको गति नेपालको होइन परन्तु अशिक्षा र अज्ञानताले स्व-पर छुट्याउन नसक्नु नै परंपरागत बौद्ध संस्कृतिप्रति आलोच्य विषय बनेको छ । यसर्य नेपालको वास्तविक परिचयअनुरूपका विचिह्नहरूलाई अपनाउनुपर्ने आजको विश्वबौद्ध समाजको परिप्रेक्षमा नेपालका बौद्धहरू रहनुपर्ने नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

[वर्ष २६ अंक ११ वाट क्रमशः]

धर्म परिवर्तन गर्न खोजनेलाई थाइराजाको जवाफ

- सेधियर बोधिनन्द

अनु. भिक्षु धर्माराम

भारदार विजायेन्द्रले लामो बिन्ती चढाइरहेको सबै कुरो राजाले चुपचाप सुनिबकस्यो । सन्देश बिन्ती चढाउने काम सिद्धिएपछि राजावाट सोधिबकस्यो - “राजा लहुइसलाई कसले बिन्ती चढायो कि म खिष्टान धर्ममा श्रद्धा राखिबकसन्छ भनेर ।” भारदार विजायेन्द्रले बिन्ती चढायो - ‘त्यो त मलाई थाहाउँन तर हुनसक्छ कि फान्सका राजाले देखे - सरकारले पादरी-हरूलाई अनेक सहुलियत बक्सेको छ । यही ने मूल हेतु भएको देखिन्छ । अस यी राजदूतहरूलाई थाहाभएको छ कि इरानका दूतहरूले मौसूफकलाई अध्ययन गर्न कुरान धर्मग्रन्थ चढाएका छन् । त्यस्ते मुहम्मद मतमा परिवर्तन हुनका लागि आह्वान पनि गरेका छन् । त्यसो हुनाले ने यिनीहरू पनि तुरंत खिष्टान धर्ममा परिवर्तन हुन आह्वान गर्न हतारेका होलान् ।” राजावाट हुकुम भयो -

“मलाई यी फान्सेली राजदूत अझै यही रहन् भन्ने साहौं इच्छा लागेको छ ताकि उनिहरूले देखुन् कि मैले तो पार्श्यन (अथर्ति ईरानी) राजदूतहरूलाई कसरी जवाफ दिनेछु तर यो यथार्थता हो कि यदि मैले कुनैपनि धर्म मानिआएको नभएतापनि कुनैपनि हालतमा मुहम्मद धर्मलाई रोजने थिएनौं तर पनि फान्सेली राजदूतलाई जवाफ दिने कुरोमा तिमी गएर मेरो तर्फबाट यसो भन - ‘म फान्सेली राजाप्रति गहिरो आभार व्यक्त गर्दछु जुन कि यस्तो बिधन मप्रति मैत्रीभाव प्रकट गरिबकस्यो । फान्सेली राजाको मेरोप्रति रहेको मैत्रीभाव

सारा पूर्वेली देशहरूमा प्रचार भएको छ । त्यसो हुनाले धेरै धेरै धन्यवाद छ तर मेरा प्यारा मित्र फान्सेली राजाले यस्तो बिधन कठिन काम गर्न सुझाव पठाएको मा जुन बारेमा मलाई कुनै ज्ञान ने छैन, मलाई साहौं खेद लागेको छ । फान्सका उच्च ज्ञानी-बुद्धिमानी राजाले यो कुरोमा बिचार गरिहेस्तू, मैले आपनो पुरुषोलीदेखि २,२२६ वर्षसम्म मानिआएको बौद्धधर्मलाई छोड्नु भनेको कति गंभीर र मुश्किल हुन्छ होला । अर्को कुरो मलाई पनि मेरा प्यारा मित्र फान्सका राजालाई भन्दा झन् बढी आश्चर्य यो कुरामा लागेको छ कि, मौसूफले ईश्वरका काम आफै गरिबकसेको रहेछ । हामी देखदछौं कि एउटा कुरामा ईश्वरले कुनै प्रकारको पक्षपात गरेका छनन् - हामी सबैजनाका शरीर छन्, विज्ञान छन् । तो समान प्रकृतिका रहेका छन् । यी सबै कुराहरू ईश्वरले ने बनाइदिएका होइनन् र ? यदि ईश्वरले सबै मानिस-हरूलाई एउटै धर्म मान्ने बनाउन खोजेको भए उनले सबै मानिसहरूलाई एउटै धर्मविलम्बी बनाई जन्माउने थिएनन् र, तर ईश्वरले पनि त्यसरी गर्न चाहेका छनन् । उल्टै विश्वभरमा अनेक धर्महरू बन्नदिएका छन् । अब यस्तो भएपछि मैले यो विश्वास गर्नु उचित छैन र ? ईश्वरको यो इच्छा रहेको छ कि मानिसहरू उनलाई विभिन्न तालले विश्वास गर्नु, विभिन्न सिद्धान्त-प्रनुसार पूजा गर्नु । जस्तै हामीले देखिआएका छौं कि विभिन्न समुदायहरू आप्राप्तिमत अनुसार ईश्वरलाई विश्वास गर्नु तर जस्तो भएपनि हामीलाई थाहाभएके

कुरो हो कि यो सबं कुराहू कसरी हुने हुन्, त्यो ईश्वर-
के इच्छामा निर्भर छ। उनी जस्तो चाहन्छन्, उस्तै
हुन्छ। त्यसो हुनाले म आपनो शरीर र राज्य ईश्वरका
जिम्मामा छोड्दछु। अब असल वा खराव जे हुन्छ, त्यो
ईश्वरेच्छा।.....।”

(स्रोत- समतेज नारायणका पालाका फ्रान्सेली
व्यापारीमण्डल)

यसप्रकार राजाबाट उत्तम तरिकाले चलाकीपूर्ण
दंगले कमलफूल पनि नविग्ने, पानी पनि नविटुलिने
गरी खिटानमतकै कुरोलाई श्रगाडि सारेर जवाफ दिइ-
धिससकेपछि राजाले भारदार विजायेन्द्रसोग सोधिबक्ष्मो
— “साँच्चकै तो मले उठाएका विभिन्न कुराहूका बारे-
मा फ्रान्सेली राजदूत के भन्नेछन् होला?” भारदार
विजायेन्द्र जसलाई सोमग्राहतका ढिताहा स्वभावलाई
उचित जवाफ हो भन्ने त लागेको होला, तर आफू पनि
खिटान धर्मविलम्बी भएको हुँदा निराश पनि भएका
हुन्नन्, ले राजाको प्रश्नको जवाफ दकाए — “फ्रान्सेली

राजदूत के जवाफ दिन सक्थ्यो र, किन कि सरकार-
बाट हुकुम भएका सबैप्रति नै महत्वपूर्ण कुराहू
हुन् तर फ्रान्सेली राजदूत पनि सरकारको चातुर्य र
सामर्थ्यको तराहना नगारबस्न सक्दैन।”

अनि भारदार विजायेन्द्रले पनि मन नलागि-
तागिकने शोमग्राहतलाई राजपको हुकुम मुताविक जवाफ
लेके र सोमग्राहत पनि अबाक भई आँखामात्र जिम
जिम गरिरहे। पछि अब कुनैबेला आट्वास गर्ने बाटो-
समेत बन्द हुन गएको थियो। आफूले पहिले बिन्ती
बढाएका थिए — “राजाबाट शब्दहरूनाई पराजित गरी
धेरे राज्यविस्तार गर्न सकिबक्सेझो ईश्वरको कृपाले नै
हो।” तप्तसंले राजाले आफ्नो ईश्वरको दुहाइ दिएर
हुकुम बढाएको थियो — “संसारमा अनेक कुराहू बना-
उने, चलाउने त्यो ईश्वरले नै यसगलि पनि मौसूफको
मनमा अढा जगाउन। अन्ततः राजा चौर्डौ लहुइस,
फ्रान्सका सरकार र सारा खिटानहरू निराश हुनुपर्यो
तर पनि श्यामदेशका राजाप्रति उनीहरू रिसाउन मिलेन।
धर्म परिवर्तन गर्न खोड्ने खिटान राजदूतमण्डलीलाई
याई बोहुराजाको जवाफ प्रस्तू थियो।

क्रान्ति

— प्राणपुत्र, बागलुङ्

पशुबलि दानवता हो, जातभेद अमानवता।

मूर्तिपूजा कायरता हो, ईश्वरआस्था अज्ञानता।

त्यागौं बलिप्रथा, दया न्यायविरोधी।

लाज नमानौं स्वीकार्न गल्ती सुधार्न अल्छी
नमानौं।

तोडौं जात लिग भेद, जनविरोधी

बृणा नगरौं गुण मानवता, अधिकार
कस्तको नछिनौं।

सेलाओं भूतिपूजा!, परिश्रम विकासविरोधी

दीलो नगरौं हुन स्वावलम्बी,

भई पुरुषार्थ नछाडौं।

लत्याओं ईश्वरआस्था, जान विज्ञान विरोधी

पछि नपरौं गर्न अनुभव,

उतार्न जीवनमा नभुलौं।

साक्षात्कार निर्वाणको मार्ग

- बुद्धाचार्य शास्य

बुद्धधर्मप्रति आस्था र विश्वास राखेना निर्वाण प्राप्त गरी जन्न निरोध गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई भगवान् बुद्धारा अनेक प्रकारका उदाहरण दिनुहोदै मानिसहरूलाई बोध गराउनुभएको छ तर यो महत्त्वपूर्ण बोधका उपदेशहरू जिति पुरानो हुँदै गयो उति नै एक पछि अर्को गर्व नयाँ कुराहरू थपिने र काँटछाँट गर्नै पनि हुँदै गए । साँचै नै भगवान् बुद्धारा देखाउनुभएको निर्वाणमार्गलाई हेनै, चिन्तन सन्तन अथवा गहिराइना पुग्ने हो भने दश विषयमा दृष्टि पुन्याउनुपर्छ । ती हुन्-बहुउपकारी, धर्मभाविता, धर्म जान्नुपर्ने, धर्म छाइनुपर्ने, धर्महाणभागीय, धर्मविशेषभागीय, धर्म बुझन कठिन, धर्म उत्पादन, धर्म सम्झनुपर्ने र साक्षात्कार हुन् ।

उपर्युक्त दश विषयबस्तुमा राघ्री अध्ययन र अध्यास नगरिकन हावाको भरमा निर्वाणसम्बन्धी कुरा गर्नु हावामा महल उठाउनु जस्तै हुन्छ ।

१. बहुउपकारी

बुद्धधर्मअनुसार बहुउपकारी भन्नाले सबै प्रथम कुशल धर्ममा अप्रमादीपूर्वक लाग्नु हो । यस निमित्त स्मृति र सम्प्रजन्यलाई ख्याल गर्नु अनिवार्य छ जसको लागि सत्पुरुषसंगत, सद्वर्णधबण र धर्मानुकूल आचरण ग्रहण गर्नुपर्छ । बुद्धधर्मलाई सारणीय गुरुधर्म भनी स्वीकार गर्वै संग्रह, अविवाद, मेलमिलाप र एकता-मा आबद्ध गराउनुपर्छ । त्यस्तै वचन, कर्म, शील र ब्रह्मचर्य शुद्धी हुनुपर्छ । कुनैपनि दोषरहित कार्यमा लागी यस धर्मलाई विश्वास गर्न सक्नुपर्छ । त्यसपछि अप्राप्त ब्रह्मचारीलाई उत्पादन गर्वै, ब्रह्मचर्य धारणाको माध्यम-बाट प्रज्ञा रुहो, चित शान्ति गर्ने, परिशुद्धि भएर

उत्साही र पराकमी बजे साथै पंचस्कन्धको उदयलाई निरोध गर्न सक्नुपर्छ जसको फलस्वरूप प्रमोद हुनु, प्रमुदितद्वारा प्रीति हुनु, काय प्रशब्द हुनु, मुखेदना हुनु, चित्त समाधि गर्वै यथार्थमा रहन सक्नु, आफनो चित्तलाई आफ्ले हेनै र देखन सक्ने हुनु, चित्त यथार्थ निवेद गर्वै परमार्थ हेर्सिङ्नु अनिवार्य छ । आदि, मध्य र पर्यावान कल्याण श्रवण गर्ने र गरिराख्ने, शिक्षापद ग्रहण गर्ने र रक्षा गर्ने, कल्याणमित्र, कल्याणसहायक, सुवचन, अनुशासन, दश उपाय र कौशलका लागि समर्थ भन्ने धर्मधबण र वाचनमा अभिरुची लिने, सन्तुष्ट भइरहने, कुशल धर्मका लागि स्मृतिवान् र प्रक्षावान् हुनु नितान्त जरूरी छ । यति गुण भएका भएपनि निर्वाणका लागि भागीदार बन्न अवसर प्राप्त गर्न सकिन्छ जसले पूर्व-जन्मको पुण्यको फज पनि यसै जन्ममा जोड्न पाउने विश्वास पनि गरिएको छ ।

२. धर्मभाविता:

सुखसहगता, समय र विपश्यनामा रही सवितक समाधि, अवितर्कसमाधि र सवितर्क र तर्कसमाधिमा रहनु अनिवार्य छ । यसको साथै अनुस्मृति, बुद्धानुस्मृति, धर्मानुस्मृति, संघानुस्मृति, शीलानुस्मृति, त्यागानुस्मृति र देवानुस्मृतिको स्वान लिन सक्नुपर्छ । यसै सन्दर्भमा सम्यक् दृष्टि, सम्यक् संकल्प, सम्यक् वचन, सम्यक् कर्मान्त, सम्यक् अज्ञीव, सम्यक् व्यायाम, सम्यक् स्मृति र सम्यक् समाधिलाई मिरवतर प्रवाहित गर्न सक्नुपर्छ किनभने यसैको माध्यमबाट शील, चित दृष्टि, कडा, मार्ग, प्रतिपदाज्ञानदर्शन, ज्ञानदर्शन, प्रज्ञा, विमुक्ति, र परिशुद्ध विशुद्धि बनाउन भइत गर्वै

जसको कलस्वरूप पुनः अप्रमाण पृथ्वी, अप्, तेज, वायु, नील, पीत, लोहित, ओदात, आकाश र विज्ञानका आयतनहरू थाहापाउन सकिन्छ । कायानुपश्यो, वेदनानुपश्यो, चित्तानुपश्यो, र धर्मानुपश्योमा विहार गरिरहनुपछ ।

३. धर्म जान्नुपर्ने

स्पर्श आलव, नाम र रूप, सुखवेदना, दुःखवेदना, सुख र दुःख वेदनालाई रास्तरी जान्नुपर्न । कवलिक, स्पर्श, मन संचेतना र विज्ञानको आहारा गर्ने बानी बसाल्नुपर्न । चक्षु, श्रोत, ग्राण, जिव्हा, काय र मनको आयतन जान्नुपर्न । विनियातक (अनेकत्व काय र अनेकत्व संज्ञा) ब्रह्मकाय (अनेकत्व काय र एकत्व संज्ञा) आभास्वर देवताहरू (एकत्व काय र अनेकत्व संज्ञा), शुभकृष्टन देवताहरू (एकत्व संज्ञा र एकत्व काय) असंज्ञा सत्त्वहरू (संज्ञा र प्रतिवेदना रहित) अनन्त विज्ञान (अनन्त आकाश र मनको आयतन) जान्नुपर्न । विपातक (अनेक तत्त्व काय र अनेकत्व संज्ञा), ब्रह्मकाय (अनेकत्व काय र एकत्व संज्ञा), आभास्वर देवताहरू (एकत्वकाय र अनेकत्व संज्ञा), शुभकृष्टक देवताहरू (एकत्व संज्ञा र एकत्व काय) असंज्ञा सत्त्वहरू (संज्ञा र प्रतिवेदनारहित) अनन्त विज्ञान (अनन्त आकाश) विषयका ज्ञान लिएर अनन्त सर्वत्र शून्य भन्ने भावना बुझन सक्नुपर्न जसलाई नवसत्त्वावास भनिएको छ । लाभ, अलाभ, यश, अयश, निन्दा, प्रशंसा, सुख र दुःखको स्वार्थ र भावना त्यागन सके नव सत्त्वावासबारे छल्लझ देखिने विभास गरिएको छ । यसका अलावा दश आयतन चक्षु, रूप, श्रोत, शब्द, ग्राण, गन्ध, जिव्हा, रस, काय स्पर्शलाई बुझेर अनन्ततः झूठ हो भन्ने कुरालाई पनि अनुभव गर्द जान्नुपर्न ।

४. त्यागनुपर्ने धर्म

अभिनान, अविद्या र भवतृष्णाका साथै काम तृष्णा र विभवतृष्णालाई त्यागनु अनिवार्य छ । रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श जस्ता तृष्णालाई छाड्नु पनि धर्म नै मानिन्छ । यसको अलावा मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावचन, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीव, मिथ्याद्यायाम, मिथ्यास्मृति र मिथ्यासमाधिलाई त्यागनुपर्न जसलाई त्यागनुपर्ने धर्म भनिएको छ । तृष्णाको कारण चाहना, चाहनाको कारण लाभ, लाभको कारण विनिश्चय, विनिश्चयको कारण छन्दराग, छन्दरागको कारण अध्यत्रसान, अध्यत्रसानको कारण परिप्रह, परिप्रहको कारण असर्त्य, मात्सर्त्यको कारण आरक्ष, आरक्षको कारण छल कपट, कलह, विवाद, झूठ, हिसा, दण्ड शस्त्र आदि उपद्रव भई अकुशल धर्म उत्पन्न गर्दछ ।

५. हानभागीय

अमोनिसोमनसिकार, दुर्बचता र पाप मित्रलाई नत्यागनु, लोभ, द्वेष र मोहका अकुशल भावनाहरू नहटाउनु, शास्ता, धर्म, संघ, शिक्षा अप्रमाद र कुशल वातामा सगौरव नठान्नु, अर्थको अनर्थ गन्धो, अर्थको अनर्थ गर्दछ, अर्थको अनर्थ गर्न लाग्यो, म पनि त्यस्तै गर्नु, मन पर्नेलाई अनर्थ गन्धो, गर्देछ, गर्नेलाग्यो, म पनि त्यस्तै गर्नु, मनपर्नेलाई हित गन्धो, गर्देछ, गर्न लाग्यो अथवा मनपर्नेलाई हित गन्धो, गर्देछ, गर्न लाग्यो, म पनि त्यस्तै गर्नु भन्नु हाणभागीयका कुरा हुन् । गर्नुपने काम नगर्ने गाउं र शहरको लाभलाई तुच्छ ठाप्पे, अल्पी हुने, बीचमा काम रोक्ने, बाकी काम छाड्ने लाभ र हानि हुने, संचो र विसंचोको भावना लिने, असत्तोषी हुने आलस्यलाई बीर्य प्राप्त हुन सक्तन्न । काययोग, भवयोग, दृष्टियोग, अभिद्यायोग नै बन्धनको रूपमा मानिएको छ ।

६. विशेष भागीयता

योनिसोमनसिकार, सुवचता र कल्याणमित्र प्राप्त गर्दै अलोभ, अद्वेष र अद्वेष जस्तो कुशल धारणा-हलमा चरित्र निर्माण गर्न सक्नुपर्छ । अर्थको अनर्थ गन्धो, गर्दैछ, गर्न लाग्यो; मनपरैकालाई अर्थको अनर्थ गन्धो गर्दैछ र गर्न लाग्यो भन्ने चिन्ता लिनुभन्दा क्षमा दिन-सक्नुपर्छ । शास्ता, धर्म, संघ, शिक्षा, अप्रमाद, कुशल बार्ताप्रति इमान्दार बन्नुपर्छ ताकि यही विशेष काम विसंयोग, भविसंयोग, दृष्टिविसंयोग र अविद्या विसंयोग हुनुपर्ने भनिएको छ ।

७. धर्म बुझ्न कठिन

आन्तरिक वित्त समाधि, संकिळष्ट हेतु र प्रत्यय कामधातु, रूपधातु र अरूपधातुका धर्म बुझ्न कठिन छ । यो बुझ्न हाणभागीय, स्थितभागीय, विशेषभागीय र

निर्वेशभागीयलाई जान्नुपर्छ, व्यापाद, विहङ्गसा, प्ररति, राग विज्ञान र सन्देह विषय जान्नुपर्छ जसलाई निरणय धातु पनि भनिएको छ । दानको फल, यज्ञको फल, हवनको फल, सुकृत्य कर्मको फल छैन, लोक, परलोक छैन, बाबुआमा छैन, सम्यक् मार्गको फल छैन भनी मान्नेहरू पनि छन् धातु नानात्रको कारण स्पर्श, स्पर्शको कारण वेदनाहरू वेदनाको कारण संज्ञा, संज्ञाको कारण संकल्प, संकल्पको कारण परिदाह र परिदाहको कारण परीषणा, परीषणाको कारण लाम आदि हुने गर्दा यस्ता कुराहरूमा धर्म बुझ्न कठिन मानिएको छ । विशेषता रागलाई जडेदेखि उखेलेर यसलाई पुनः उताति हुन नदिन र शेषसम्म पनि बाकी नराख्ने चित निर्वाण गर्न सफल हुनु अनिवार्य भएको देखाउदैछ ।

(क्रमशः)

त्रिरत्न स्मरण

अनु - दिव्यरत्न तुलाधर

त्रिरत्नको नाम ग्रन्थृत कर्ति ।

घडी घडी संभनु तारेमान् ।

विसेनुहुँदैन सारे यति ॥

जगत् को दुःख नाश गर ॥

श्री पञ्च बुद्ध मूर्ति भगवान् ।

करुणामयले करुणा राख ।

नाम लिनु नै सार वचन ॥

लोक पाप भय क्षय गर ॥

आजका बौद्धदर्शनहरू हिजोको बुद्धधर्मको रूपान्तरण महासुखसत्य

- पुरुष शाक्यवंश

विश्वका श्रूत देशमा गुरुको महत्त्व कति छ कुनिन भारतमा गुरुको महत्त्व अपरम्पार छ । त्यसमा पनि खास गरेर महासुखधर्ममा विशेष विशेष गुरुको महत्त्व दिइएको पाइन्छ । भनिन्छ तत्त्वरत्न शब्दबाट व्यक्त गर्न सम्भव नभएको मात्र होइन असम्भव नै छ किनकि यसमा शब्दको सकेतसम्म पनि छैन, यो शब्दातीत छ । यस अर्थले महासुख धर्ममा जुन तत्त्वरत्न छ, जुन परमार्थज्ञान छ, त्यो ज्ञान र दर्शनको माध्यमबाट जान्नु सम्भव छैन, तर त्यस धर्मलाई अनुभूति गर्न सकिन्छ । त्यसको निमित्त सद्गुरुको आशीर्वाद नितान्त आवश्यक छ । भनिन्छ गुरुको कृपाले साधकको बोधिचित्त त्यस अनुरूपले खोल्छ, जुन रूपमा सूर्यमुखी फूल सूर्यको किरण पाएपछि आफके आफ खुल्छ । त्यसकारण एक शिष्यको भविष्य स्वयम् शिष्यको आपनो योग्यताभन्दा गुरुको खास योग्यतामा आधारित छ । जस्तो गुरु त्यस्तो शिष्य । त्यसमा पनि यो महासुखधर्मको अथवा विद्या पूर्णरूपमा सम्भोगको माध्यमबाट अभ्यास र साधना हुने गर्छ ।

गुरुको खास महिमासम्बन्धमा आचार्य बलदेवले आपनो पुस्तक बौद्धदर्शन मीमांडामा उल्लेख गर्नुभएको यस भनाइलाई यहाँ उल्लेख गर्नु बढी उपयोगी हुने आशा गर्न सकिन्छ । “सच्चा गुरु त्यो हो जसले आनन्द वा रतिको प्रभावले शिष्यको हृदयमा महासुखको विक्तार गरोस् । केवल मौखिक उपदेश दिनुमात्र गुरुको काम होइन । गुरुको काम हृदयको अन्धकार दूर गरेर प्रकाश तथा आनन्द प्रज्वलित गर्नु हो ।

बलदेवको यस भनाइग्रन्तुसार शिष्यले गुरुलाई ढोग्नु केवल हिन्दूसंस्कार र संस्कृति मात्र होइन बो पूरा भारतवर्षको संस्कृति हो । शिष्यले गुरुको खूटाको ओँलाठोएर ढोग्नाले गुरुमा भएका तद्गुणहरू गुरुको ओँलाको माध्यमबाट शिष्यमा अवतरण भएर जानेछ र यो केवल मान्यतामात्र होइन यथार्थ पनि हो भनेका छन् ।

सच्चा भावनाबाट शिष्यले गुरुको आदार सत्कार गर्दा गुरुमा भएका गुणहरू शिष्यमा अवतरण हुन्छ भन्ने संस्कार आध्यात्मिक दृष्टिले आदर्शतालाई स्वीकारे पनि यसमा खास वैज्ञानिक आधार छैन तर सम्भोगको माध्यमबाट गुरुले चाहेमा शिष्यलाई ज्ञान अवतरण गराउन सम्भव छ भन्ने धारणामा प्रशस्त वैज्ञानिक आधार छ । आचार्य बलदेव उपाध्यायले देखाएको मनसाथ पनि महासुखधर्ममा आवश्यकताग्रन्तुसार सम्भोग गरेर शिष्यलाई ज्ञान अवतरण गराउने आभास भएको पाइन्छ । यस अर्थले अरु सम्प्रदायहरूमा भन्दा महासुख धर्ममा गुरुलाई बढी महत्त्व दिइएको पाइन्छ र गुरुलाई बुद्ध भनेको पाइन्छ ।

सिद्ध इन्द्रजीत र सिद्ध लक्ष्मीकिरा दुबै सहज-यानमा विश्वास गर्ने प्रकृतिबादी हुन् । त्यसकारण यस सिद्धान्तमा मन्त्र, तन्त्र भक्ति र देवपूजा, होम, आहुति आदिभन्दा पनि प्रकृति र यदार्थतालाई बढी महत्त्व दिइएको पाइन्छ । त्यसकारण यो धर्मको प्रशस्त वैज्ञानिक आधार भएको पाइन्छ । यो सिद्धहरूको भनाइग्रन्तुसार स्वाभाविक प्रवृत्तिलाई बलपूर्वक दमन गर्नु राज्ञो र

यो स्थायी समाधान होइन किनकि बलपूर्वक दमनबाट वास्तविक निवृत्ति नभई बदलामा अन्तरालिक भावको पतन हुन् हो । सम्भोगलाई मानव सम्भवताले नै पापको संज्ञा स्वीकार गरेपनि यो यथार्थमा प्राकृतिक धर्म हो संवृत्तिधर्म होइन, परमार्थधर्म हो । परमार्थधर्म भन्नाले प्राकृतिक सम्भोग धर्मलाई पन्छाउन सकिंदैन किनकि यसै सम्भोगको आधारबाट नै विश्व तथा यावत् प्राणी विहवा आदिको सृजना भएका छन् । के यो सृष्टि संवृत्तिसत्य हो अथवा परमार्थसत्य सृष्टि परमार्थसत्य हो । यो परमार्थसत्य नभए परमार्थ सत्य भनेको के हो ? आदि । त्यसकारण महासुखधर्ममा अध्यास गरिने सम्भोग कार्यलाई हेय दृष्टिको आधार मानेर, यो यथार्थ होइन केवल प्रतीकमात्र हो आदि भनेर सन्ध्याभाषाको आड लिएर कलामको सन्दुकिभित्र राखेर छोपछाप गर्नुपर्ने कुनै आवश्यकता नै देखिँदैन ।

अर्को सहजियाहरूले प्रयोगमा त्याएको सिद्धान्त काम र योगको एकाकार भएको 'कामयोग' हो । यसको मुख्य उद्देश्य हो विन्दुपात । (मरण विन्दुपातेन जीवतं विन्दुधारणम्) अर्थत् साधकले विन्दु अथवा दीज क्षीण हनबाट बचाऊ र त्यसलाई उल्टाएर उणीष कमल अथवा रक्त नसामा पुऱ्याऊ । भनाइको मतलब सम्भोगबाट हुने दीजलाई पतन हुनेबाट बचाएर टाउकोमाथि उणीष कमल पुऱ्याऊ अथवा रक्त नसामा पठाएर फेरि फेरि सञ्चालन गर्न । जसले यस हुँकर कार्यमा सिद्धि प्राप्त गर्न सर्वथ हुन्छ त्यसताई 'उद्धरेखा' समझन्छ । महासुखको अवधूत सिद्धान्त नै यस हुँकर साधनाको सिद्धान्त हो जुन साधिकाले अवधृति कार्यमा सहयोग गर्छन् उनीलाई अवधृतिनी अथवा योगिनी भन्दछ । त्यसकारण यस काम योगको, साधना गर्ने साधक तथा साधिकाहरूको मनमा कुनै क्षोभ उत्पत्ति हुँदैन बह बढी मानसिक सन्तोष प्राप्त हुन्छ किनकि उनीहरू (साधक साधिका) ले सम्भोग

गरेर पनि अरूले जस्तै केवल वासनाको रूपमा गरेको छन् महान् आदर्शको निमित गरेका छन् । त्यसकारण यस्तो महान् कार्यलाई ढाक्छोप गरेर गोप्य राखनुपर्ने आवश्यकता नै देखिँदैन तर पनि त्यसबेताका अन्धभक्त जनमानसले यो सम्भोगकायलाई स्वीकार्न सकेन होला । जे जस्तो होस् यसलाई यहीं नै छोडेर सम्भोग केवल सम्भोगको लागि मात्र नभई शक्ति तथा मुक्तिको मार्ग देखाउन सक्नु नै गुरुको कर्तव्य हो, यही नै गुरुको महिमा अपरम्पार हो ।

महासुखधर्ममा सम्भोगलाई प्राथमिकता दिईएको सम्बन्धमा डा. नगेन्द्रले आफ्नो दृहत् प्रन्थ भारतीय साहित्यकोषमा भनुहुन्छ 'बौरासी सिद्धहरूमा सर्वप्रथम सिद्ध सरहपाको नाम भएको पाइन्छ जब वहाँ ध्यान, मन्त्र र तन्त्रमा आकृष्ट हुनुभयो तब वहाँको नाम राहुलभद्र र सरोजबज्ज दृहत् गयो । जब वहाँ एक बाण (शर/संग) बनाउने कन्यासंग महामुद्रा बनाएर आरण्यमा रहन लागे र वहाँ आफै पनि बाण बनाउने कार्यमा लागे । तब वहाँको नाम सरह हुन गयो । वहाँले शुद्धि र मुक्तिमार्ग नै निर्बाणिप्रतिको साधना मानेको पाइन्छ । यहाँ विषय जान्नुपर्ने एक विषय छ, त्यो हो सर्व जस्ता महापुरुषहरूले निर्बाणिलाई आनन्द भनेको पाइन्छ ।

बुद्धबाट प्रतिपादन गर्नुभएको निर्वाणधर्म पछि पुनर्जन्ममा विश्वास राख्ने सम्पूर्ण धर्मको अन्तिम लक्ष्य निर्बाणिको अनुभूति अथवा गोब्र आनन्दको रूप भएको एक समान भारतीय धर्महरूमा जागरण भयो । शुद्ध येरवादसम्प्रदायले निर्बाणिमार्ग विपश्यनाभावना भएको विश्वास गर्यो । त्यस्तै महायानले दशांत शास्त्रहरूबाट प्राप्त हुने प्रज्ञा र करुणाभावनालाई नै निर्बाणिमार्ग भएको परिमाणित गर्यो, त्यस्तै जैनधर्मले निष्कर्मण-कर्मलाई निर्बाणिको बाटो भएको मान्यो त्यस्तै हिन्दू

धर्मले असीम भक्तिभावलाई निर्वाण भनियो । यी सबै धर्महरूले एक स्वरले प्रापनो आपनो धर्ममार्गले आनन्द-को माध्यमबाट निर्वाण प्राप्त हुने बताइयो ।

अंगृतर निकायको ४/४४२ मा निर्वाण सुख हो, शान्त हो, प्रणीत हो जसले त्यसलाई दुःखबत् देख्छ त्यसको निमित्त मोक्ष सम्भव छैन । अभिधर्मको (७/१३) मा पनि त्यस्ते बर्णन गरेको पाइन्छ । भगवान् बुद्धले जसले निर्वाणलाई दुःखबत् देख्छ त्यसको निमित्त निर्वाण अथवा मोक्ष दुर्लम छ भन्नभएको कारणले सबै धर्महरूले निर्वाणलाई “आनन्द” भनेको हो । यो प्राप्त छ ।

यस निर्वाणसुख अथवा “‘ग्रान्द’” सबै धर्म सम्प्रदायहरूले मानेपछि महासुखधर्मसम्प्रदायले सम्भोगबाट हुने सुख अथवा आनन्दलाई निर्वाण भनी बोयणा भयो । यसमा संकुचित मान्यतामनुरूप सुख अथवा आनन्दमा आप्राप्तिरित धर्म हो अथवा आनन्दमा आधारित निर्वाणमार्गको स्वरूप हो । यस धर्मले पूर्णरूपमा प्राकृतिक धर्मको आदर्शले परि पूर्ण भएको दर्शनमात्र होइन यथार्थ पनि बोकेको पाइन्छ । त्यसकारण सम्भोगको यथार्थतालाई सन्धायाभाषा र प्रतीकको छेकबारंबाट संरक्षण गर्नु आवश्यक छैन स्वयम् (सम्भोग) उभिन् सक्षममात्र होइन आदर्शपूर्वक उभिन् सक्षम छ । यसविषयमा कुनै शंका नै छैन तर निर्वाण र आनन्दको विषयमा माथि उल्लेख भएको संदर्भलाई विचार गर्दा निर्वाण आनन्द-दायक छ, तर विभिन्न धर्महरूले अपनाएका आनन्दहरूमा निर्वाण समाहित भएका छन् यो एक महत्त्वपूर्ण अनुसन्धानको विषय छ ।

महासुखधर्मको माथि उल्लेख भएका विभिन्न आवहरूलाई विचार गर्दा यो धर्म अति प्रगतिशील कान्तिकारी तथा प्राकृतिक यथार्थधर्मको साथसाथे आफै

पहिचान गर्न सबै ‘सम्भोगबाट निर्वाण’ भन्ने मार्ग अपनाएको छ । यतिमात्र निर्वाण हुन सबै दाबी गरेको छ, त्यो पनि श्रेष्ठ सम्प्रदायहरूमा जस्तै वैराग्य बनेर होइन सम्पूर्ण विषयमा भोगी बनेर । यी महासुखधर्मका सम्पूर्ण विवरणहरूलाई विचार गर्दा यो जस्तो प्रगतिशील र कान्तिकारी कुनै श्रेष्ठ धर्म होला ? प्रगतिशील र कान्तिकारी धर्म बन्नु नै स्वयम् एउटा नयाँ तथा आधुनिक विषय जस्तो लाग्छ । अब प्रश्न उठ्छ, यो कान्तिकारी र प्रगतिशील धर्मको बीउ नै नहुने गरी भारतको भूमिवाट लुप्त भयो त्यसको पछाडि कुनै ऐतिहासिक घटना बकहरू छन् ? त्यसका कारणहरू छन् अवश्य हुनुपर्छ तर यथार्थ ऐतिहासिक तथहरू आज पनि लुप्त नै छ प्रकाशमा आउन सकेका छैन र भारतको कुनै भूगर्भमा कुणिठेर रहेको हुनुपर्छ । इतिहास यसरी कुणिठेर बस्नु आनीठो र आश्चर्यमात्र होइन खास दुःखको विषय पनि हो । त्यसमा पनि सम्पूर्ण बौद्धधर्मको साथसाथे बढ्दले प्रतिपादन गर्नु भएको धर्मसमेत विस्तार विस्तार अदृश्यरूपमा एक सम्प्रदायपछि अर्को सम्प्रदायको रूपमा परिवर्तन हुदै यस महासुखधर्म सम्प्रदायमा एकीकरण भइ सकेको छ । यस समयसम्ममा बौद्धधर्म भन्नु नै भारतको भूमिमा महासुख सम्प्रदाय भइसकेको थियो । यस्तो धर्मको इतिहास लुप्त भएको यथार्थ तथ्य भारतवासीहरूलाई जान छैन, थाहायिएन । विश्वको इतिहास लेख्ने भारतीय इतिहासकारहरूलाई आफै देशमा घटेको इतिहास लुप्त भएका घटना वहाँहरूलाई ठाहा छैन भने श्रेष्ठ कसलाई थाहाहोला ?

बौद्धधर्म तथा धर्मदर्शनको किताब लेख्ने भारतीय लेखकहरूको भनाइअनुसार बौद्धधर्मको परिणति अथवा ह्लासको कारणको मूल्याङ्कन यसप्रकार गरेको पाइन्छ ।

“बौद्धधर्म के विकास का इतिहास” भन्ने किताब लेख्ने डा. गोविन्द पाण्डेको भनाइ यस प्रकारको छ — (१) सद्धर्मको प्रचार केवल स्थानीय तथा कदाचित्को थियो ।

- (२) तन्वको प्रचार प्रसारको कारण बौद्धधर्ममा ज्ञान आचरण लोप हुँदै गयो ।
- (३) बौद्धविरोधी शंकर कुमारिल जस्ता आचार्य-हरूको तर्ककोशलको कारण बौद्धधर्मको श्रेष्ठतामा कमी त्यायो ।
- (४) बौद्धधर्मको कतियथ असल धर्महरू हिन्दूहरू स्वयम्भूते अपनाए ।
- (५) अब भारतीय धर्महरूमा पतन आएको साथै मिक्षुहरूसमेतमा पतन आएको कारण मिक्षुहरूको पनि लोकप्रियता घट्न गयो ।
- (६) बौद्धधर्म केवल विहारभित्र मात्र सीमित भएको र उपासकहरूको जीवन विहारबाहिर समाजमा रहने हिन्दूहरूसंग पनि रहनुपरेको ले त्यस हिन्दू-धर्मप्रति पनि झुकाव हुँदै गयो ।
- (७) पहिले पहिले बौद्धहरूको प्रमाण भएको बेला राजाहरूबाट बौद्धहरूलाई प्रोत्साहन गरेको थियो पछि त्यो हिन्दूहरूलाई गयो ।
- (८) दक्षिण र पश्चिममा हिन्दूशासकहरूको उपेक्षा र उत्तर भारतमा तुर्नीहरूको विजयले बौद्धहरू नष्ट भए ।
- (९) विहारहरूको दिन प्रतिदिन लोप हुँदै गएको कारण उपासकहरूको मन मर्द गयो आदि ।
- यी कारणहरूले मात्र भारतलाई सभ्यदेशको रूपमा विदेशमा चिनाएको बौद्धधर्मको बीउसम्म पनि नहुने गरी महातिएको कारण हुन सक्ने संभावना देखिन्दैन । यसपछि हामी अर्को लेखक रसिक विहारी मञ्जुल आफ्नो चौराती बौद्ध निद्रा भनेकिशावमा उल्लेख गरेको यस भावनालाई जान्न प्रयास गर्रौं ।
- इतिहास पढ्ने विद्यार्थी नाइन्छ कि बौद्धहरूमा शंकर शाकतहरूने कति प्रभाव डालेको छ । एक दृष्टियो पनि छ कि शाकतदर्शन बौद्धहरूको सांकोषमा पूर्णतः ढालिएको वियो तर पनि यस घट्यबाट इन्कार गर्न सकिन्दैन कि शाकतहरूको आकमणबाट बौद्धसिद्धहरूमो सर्वनाश भएको वियो, यसपछि हामी नरेन्द्रकुमारले 'कादम्बिनी' को नवम्बर १९२४ अंकमा प्रकाशित गरेको यस भावलाई पनि एक नजर पुऱ्याउँछ - 'किन्तु मेरा विचार है कि शैवों से कम शाकतों से बौद्धका अधिक तुकसान हुवा है जिसकी एक ज्ञलक अपने नाटक प्रबोध चन्द्रोदय में देखी है ।'

(कमशः)

अमृत धर्म स्कूल (आनन्दकुटीविहार) को प्रार्थना गीत

यो बदलं परबो मनुजेसु, सवयमुनि भगवा कतकिर्धो ।
पारगले बलविरियसमंगी, तं सुगतसरणतथमुतेमि ॥
रागविरागनेजमसोकं, धर्ममसंखतमप्पटिकूलं ।
मधुरमिमं पगुणं सुविभत्तं, धर्ममिमं सरणत्थमुपेति ॥
यत्थ च दिन्नमहङ्कलमाहु, चतुर्सु पुरिसयुगेसु ।
आठु च पुणगलधर्मदसा ते, संघनिमं सरणत्थमुपेति ॥

प्रथ:-
जो गुरुले इहलोक सिकायो, त्यो मुनिशाक्य भनो कहलायो ।
पार भई तब बीर्य जगायो, त्यो सुगतेकन यो मन धायो ।
राग विराग र शोकविहीन, धर्म असंस्कृत शुदू नवीन ।
प्रेष्ट गुणाधिक रम्य मिहीन, धर्म यहो छ म हुँछु विलीन ।
दान दिँदा सुख नै फल हुँछ, दोषबर चार महापुरुष छ ।
आठु पुऱ्यगल धर्म दुहुँड, संघमहाँ यस लाभ नहुँछ ॥

बुद्ध र उनका शिष्य आनन्द

हिरण्यराज वज्राचार्य
ल. पु. भिष्ठेबाहाल

बुद्धधर्ममा भगवान् सिद्धार्थ गौतम बुद्धपछि आनन्दको नाम बहुचर्चित छ । सिद्धार्थ गौतम बुद्धले बुद्धस्व प्राप्त गरिसकेपछि आपना शिष्य मिक्षुसमूह-सहित कपिलवस्तुमा धर्मप्रचारार्थं पदार्पण गरे । उक्त धर्म प्रचारको सिलसिलामा बुद्धबाट विभिन्न सत्मागांका उपदेशहरू सार्वभितरूपमा भए । यस्तो हुनु पनि स्वाभाविक छ किनकि बुद्ध भनेको नै बुझने र बुझाउन सक्ने क्षमता भएको प्रज्ञाज्ञानयुक्त गुरु हो । सद्गुरु नभे प्रज्ञाज्ञान प्राप्त गर्न सकिएँदैन । अतः बुद्ध अर्थात् गुरु नै सत्मागांको उपदेशद्वारा मानवलाई ठीक मार्गमा ढोया-उन सक्ने र ठीक निर्देशन दिनसक्ने हुनाले नै बुद्ध अर्थात् गुरु हुन गयो ।

कपिलवस्तुका राजा शुद्धोदनका राज्य हकदारी राजकुमार भएर पनि राजपाट राजसुखभोग, विद्युषी दिव्य सुन्दरी पत्नी यशोधरा र नवजात शिशु राहुललाई समेत त्याग गरी विभिन्न स्थान र वनान्तरहरूमा अनेक दुःख झेलै बुद्धस्व प्राप्तिपछि बुद्धको रूपमा आपने आपने ज्ञानोपदेश गर्ने पदार्पण भएकोले कपिलवस्तुवासी त के, राजपरिवारमा समेत ज्ञानोपदेशको निकै प्रभाव पन्यो र कपिलवस्तुवासीका असंख्य युवायुवती-हरू लालायित भै प्रवजित हुन आए तर बुद्धले त्यसबखत भिक्षुसंघमा कलांक लाग्छ भनेर स्त्रीजातिलाई प्रवज्यामा सामेल गराएन । आपने विमाता जसले बाल्यकालमा आफूलाई लालनपालन गरे उनीलाईसमेत प्रवजित हुनमा सामेल गराउन इन्कार गरे तर पुरुष वर्गमाद्र प्रवजित भए । त्यस प्रवजित लहरमा राजपरिवारका राजकुमारहरू भट्टि, अनुरुद्ध, भूगु किञ्चिल, देवदत्त, नन्द, आनन्द, बुद्धपुत्र राहुल आदि पनि परे ।

कपिलवस्तुका राजा शुद्धोदनका कान्छो भाई

अमृतोन्द शावयका उनी पुत्र भएकोले आनन्द बुद्धले भाइ थिए त्यस्ते नन्द र देवदत्त पनि दाजु भाइ नै पदव्ये । राहुल त स्वयम् बुद्धपुत्र नै भयो र चाँकी राजकुमार-हरू आफन्त नै विए तर बुद्धले यी सबैलाई विना मेद-भाव व्यवहारमा अरु सरह नै समान दृष्टिले हेरिन्थयो ।

आनन्द सौम्य रूपका थिए । उनी भगवान् बुद्धका प्रधानशिष्यहरूमध्ये एक थिए । आनन्द भगवान् बुद्धका उपस्थितक शरीर सेवकमा छाँचिंदा आनन्दले हत्पत् स्वीकार नगरी बुद्धलाई आठ थर्तं सामु राखेका थिए ।

पहिले चार निषेधात्मक प्रतिक्षेप यसरी मात्र-
छन्:-

- (१) यदि भगवान् बुद्धलाई प्राप्त भएका उतम चीवर मलाई दिने छैन ।
- (२) भगवान् बुद्धलाई अर्पण गरेको उतम भोजन मलाई दिने छैन ।
- (३) गंधकुटीमा जहाँ भगवान् बुद्ध निवास गर्नुहन्त त्यहाँ मलाई आवास दिने छैन ।
- (४) भगवान् बुद्धलाई ध्यतिगत रूपमा निमन्त्रणा गरेतो बेला मलाई साथमा लेजाने छैन ।
पुनरच : यसका अतिरिक्त ४ निषेधात्मक शर्तं यसरी पेश गर्दछन्:-
- (१) जुन निमन्त्रणा म भगवान्को लागि स्वीकार गर्नेछ त्यसमा भगवान्ले जानुपनेछ ।
- (२) जो मानिसहरू भगवान्को दर्शनार्थं अको देश, जन-पद वा गाउँबाट आउनेछन् । तिनलाई म जति बेला पनि मिलाउन सक्नेछु ।

(३) जति बेला पनि म चाहन्तु त्यो बेला म भगवान्
भएका ठाउंमा आउन सक्नेछु ।

(४) मेरो अनुपस्थितिमा जहाँ धर्मोपदेश गरेपनि आएर
बुद्धले सलाई त्यो सुनाउनपर्नेछ । भगवान् बुद्धले
यी शर्तहरू सबै सहर्ष स्वीकार गर्नभयो - अनि
तदृपदान्त आनन्द जीवनभर भगवान्को सेवामा
सलान हुनुभयो ।

उपर्युक्त द शर्त भएको कारणले ने आनन्द
भगवान् बुद्धको उपदेश सबधन्ना बढी सुन्ने सुखवसर
प्राप्त हुनाको कारणले ने आनन्दलाई 'बहुथृत' भनिएको
हो । आनन्दसँग 'बहुथृत' हुने मौकामात्र भएको होइन
उनी एक स्मृतिवान्, श्रोतापन्न गुण भएका भिक्षु थिए
अर्थात् उनका मस्तिष्क आधुनिक बोलीमा 'टेप रिकर्डर'
यियो ।

यति मात्र होइन आनन्दमा शारीरिक सौम्यता
विद्यमान यियो भने स्वभावमा मदुता यियो । यसेले
आनन्दलाई 'भिक्षुहरू' धर्मभाण्डारिका भनेर बोलाउने
बढेये । बुद्धसँग निरन्तर रहने हुनाले बुद्धचन प्रायः
सबै ने उनलाई कष्टस्थ यियो । एकदेखि ६० हजार
सम्म शब्दहरू ठीकसँग उनी एक पटकमा कण्ठ गदथे ।
यतिमात्र नभएर एक पटकमा ६० हजार पंक्तिहरूका
१५ हजार गाथाहरू (इलोक) पनि सुनेर आनन्द
कण्ठस्थ गदथे । यति मात्र कहाँ हो र ! ८०००० धर्मो-
पदेश आनन्दल स्वयम् भगवान्बाट सुनेका थिए २०००
अन्य शिष्यहरूबाट ।

भगवान् 'बुद्ध' स्वयम्भले 'भिक्षुहरूलाई' सम्बोधीन
गर्द भन्नुभएको यियो - 'भिक्षुहरू हो ।' भेर बहुथृत'
स्मृतिवान्, यतिमान् र श्रुतिसाकृ भिक्षु शिष्यहरूमा यो
आनन्द सर्वथ्रेष्ठ छ, तर आनन्द (विषयना), या सह-
भन्दा कमजोर छन् । सारिपुत्र, महामौद्गल्यायन, महान्-

भिक्षुहरू, बुद्ध इनमान्य गर्ने भिक्षुहरूलाई आश्रित थिए ।

धर्म र ज्ञानलाई सारिपुत्रले साक्षात्कार गरेका थिए ।
तर, आनन्दले भगवान् बुद्धको २५ वर्षसम्म धर्टट
रूपमा बुद्धका छाया र्थे भएर सेवा गर्ने सुखवसर प्राप्त
गरेका थिए । यस्तै सेवा अन्य भिक्षुहरूले पनि नगरेका
होइनन् किनकि 'बुद्धका निरन्तर सेवा गर्ने भिक्षुहरूमा
नागसमाल, नागित, उपवाण, सुनक्षत्र, स्थगित, राध र
सेदिय आदि पनि थिए तर यिनीहरूका सेवाबाट भगवान्
बुद्ध संतुष्ट हुनहुन्थयो किनकि भिक्षुहरूले बुद्धका पवित्र
पात्र र वस्त्रहरूसनेत भूमिमा राखेर हिँडने गर्दथे र मले
भनेका कुराहरू विपरीत पनि गर्न 'हिचकिचाउदेन्ये' ।
अतएव भिक्षुहरूको समूहबाट भगवान् बुद्ध स्वयम्भले
आनन्दलाई ने मनपराएर छाउका थिए । आनन्दले

राखेका द (पाठ) बटा शतहरू पालन गर्ने वचनबद्ध
थिए । युवतीले ने आनन्दले 'बहुथृत' र भिक्षुहरूमा सर्व-
भेष्ठ हुने सुखवसर पायो । आनन्दका सम्पूर्ण दिनचर्या बुद्धका लागि ने
दिवस्थयो । भगवान् बुद्धका शारीरमा जो जो परिवर्तन
हुनि गर्न आनन्दलाई याहा हुने गर्दथयो । राति बुद्ध
सुतेपछि बुद्धको गन्धकुटीको बाहिरबाट नोखेप हातमा
दियो र ढण्डा लिएर घुम्दथे । आपनो जीवन ने उनले
समर्पित गरेको एउटा उदाहरण ने पर्याप्त छ - जन यस
प्रकार छ:-

एक पटक बुद्धका विद्रोही शिष्य देवदत्तले एउटा
पागल हातीलाई जाड खुवाएर भगवान्माथि आकमण
गराई माने उद्दे श्यले भगवान्देशका 'राजा' अजातशत्रुलाई
हातमा लिई यो काम गरेका थिए । ह्येसबेता सबै ने भिक्षु-
हरू ढरले काँप्दे भागे तर आनन्द बुद्धका ठीक आगाडि
गएर बुद्धलाई बचाउन उभिए । यो जस्तो निङ्गल र उदार
काम के होला सोचनीय छ । बुद्धले आनन्दलाई त्यहाँ

बाट हृदय आदेश दिनुभयो तर आनन्द हुडेन। आनन्दले
बुद्धका सबै आदेश पनि मान्देनये। यो उनको प्रेमको
पराकाष्ठा थियो तर यो हासी बुद्धलाई मानं त के जन
उल्टो बुद्धको नजिक पुगेपछि बुद्धको खुट्टामा बच्चा झं
भएर लूटपुटिन पुगे र सुँडले उनको पाउ चाटन थाले।

थर्को आनन्दको महत्वपूर्ण गुण हो — स्वीजाति-
लाई भिक्षुसंघमा प्रवेश गराउन तर्क्यूक्त बिनीत भाव
गरी आनन्दले बुद्धसंग प्रश्न सोधेका थिए, के स्वीजाति-
ले आहंत्व निर्वाण प्राप्त गर्ने अधिकार छैन? के स्वीजाति
मात्र मनुष्य होइन? यस्तो पक्षपात बुद्धबाट हुन शोभनीय
छैन भनी बाध्य तुल्याई बुद्धके विमाता र उनीका अनुचर
सबैलाई बुद्धसंघमा प्रवेश गराउने देन थ्रेय पनि
आनन्दकै हो।

बुद्धलाई सन्देश पुर्याउने, बुद्धसंग, भेटघाट गरा-
उने तमाम काम आनन्दले ने गर्दथे तर एउटा घटना बुद्ध
निर्वाण हुने बेला सुमढ नामक एक संन्यासी बुद्धलाई
दर्शन गरी आपनो कीतूहल प्रश्न हल गर्न आएकालाई ३
पटकसम्म उनका विभिन्न भावलाई आनन्दले इन्कार

गरेपछि बुद्ध स्वयमले आनन्दलाई बोलाएर सुभद्रलाई स-
कही पठाइदेउ भनेर आज्ञा भयो।

यदि हामीले विस्तृत रूपमा बुद्धधर्म अध्ययन गरे-
को खण्डमा हामीलाई थाहा हुन्छ कि आनन्दलाई बुद्धधर्ममा
प्रशंस संप्रशंसा मात्र कहाँ थियो र। आनन्दले अनेक
आरोप खण्डपन्थ्यो।

बुद्ध स्वयमले पनि निर्वाण निकट आएपछि जब
आनन्द बच्चा झं रन थाले त्यसबेला बुद्धले भने ‘अहिले
रोएर के गर्ने, बुद्धहरूले चाहे जुगंजग बाँचन सबैल तर
तिमीले मलाई निर्वाण हुने बेला भएको छैन भनी कहिल्ये
अनुरोध गरेन’ रे।

(१) पुनश्च बुद्ध निर्वाणपछि आनन्दलाई भिक्षुसंघबाट
अनेक प्रारोप लगाए जस्तो बुद्धले ३ पटकसम्म
पानी मार्गदा पनि आनन्दले दिएन।

(२) आनन्दले बुद्ध निर्वाणपछि पहिले स्वीजातिलाई
दर्शन गर्न मोका दिइयो।

(३) स्वीजातिलाई बुद्धको गुहा अंग समेत देखा-
इयो रे।

सोची हेर

श्रामणर सरणकर
आनन्दकुटीविहार

तापनि अन्धविश्वासको डोरीमा किन झुलिरहन्छी
अनहारबाट प्रष्ट हुन्छ छटपटी मनका
बेलैमा चिन्ता र दुःखको उपचार गर
बुद्धि विवेक छ तिम्रो साथमा आज
राङ्गो नराङ्गो एकपटक केलाएर हेर
सार्थक हुन्छ जोवन आए यहाँ
तर पनि तिमीले एकपटक सोची हेर।

(वर्ष २६ अंक १० वाट क्रमशः) ३७५

प्रभु विजय लाल हस्ती, शिवाय उत्तमो विमलकृष्ण

अमर विद्या च्योति

- शिवकुमार प्रधान

बगलङ्

शंकर - नेपालमा अन्य विशेषता के छ ?

अमर - नेपाल जति सुन्दर, शान्त र विशाल छ उति
पुरातन, गौरवमय र गरिमामय छ । यो प्राचीन
देश हो, जुन प्राकृतिक सौन्दर्यले अलंकृत छ,
प्राकृतिक बैभवले भरिपूर्ण छ । यसमा उच्चवल,
दिव्य, गौरव, विराट, तप र पुण्यको उच्चलन्त
भाव छ ।

शंकर - एशियाको विशाल क्लेवरमा नेपाल जलविन्दु
देखिन्छ ।

अमर - यो सानो छ, चन्द्रमा झै चन्द्रिकाले युक्त छ,
सुर्य झै प्रकाशमय छ, गंगा झै पवित्रमय छ,
मधुरता छ, नवीनता छ । यो देशको समवेत
चिरले समय युगको चित्र बन्दछ ।

शंकर - यहाँ धार्मिक अवधारणा कहतो छ ?

अमर - यही आस्थामुलक बातावरणमा यहाँ धार्मिक
अवधारणाको मर्मानुभव अङ्गकुरण र प्रस्फुटन
भएको हो । स्वर्गको बैभव र पृथ्वीको सौभ
यसेमा परिपूर्णता छ ।

शंकर - के नेपाल शान्तिक्षेत्र हो ?

अमर - नेपाल शान्तिको, सौन्दर्यको प्राकृतिक राजधानी
हो, जहाँ बड्हतुको सार्वत्रिक स्मरण हुन्छ,
सार्वकालीन क्रीडा हुन्छ । यहाँ पृथ्वीमण्डलमा
हुने समस्त चीजहरूको सूक्ष्म प्रतिविम्ब द्वनाटन
छ, कतै चिच्चाहट लाग्दो छन् । यो परिवर्तन-
शील प्रकृति पर्वतिंत परिवेशको प्रतीक हो ।
ऋतुहरू यो लीलाभूमिमा अविकल बदलिंदै क्रीडा
देखाउंदै काल प्रवाहमा लौन हुन्छन् ।

शंकर - तिनमा के विशेषता छ ?

मर - वसन्तवृत्तमा प्रकृतिमा कलात्मक र चित्रात्मक
रेखाहरू कोरिन्छन् । सर्वंत्र हरियालीले स्मरणीय
देखिन्छ । यस देशमा विकासको, सुवासको,
अभिलाषाको मधुमासा फैलिन्छ । प्रीष्मवृत्तमा
दिनचक्र धोर शून्य देखिन्छ । सर्वंत्र घामले
ध्याकुल र दुःसह प्रतीत हुन्छ । वर्षाकृत्तमा जल-
धरवाट निरन्तर जल बर्षन्छ, नदी सरनामा
धोज उत्पन्न । शरदमा आकाश, निर्मल र धरती
विमल बन्दछ । पृथ्वी चलिंदै स्वर्गमा पुरिन्छ ।
अन्य हिउँदको दृश्यमा भ्रव प्रदेशको नमूना
जस्तो देखिन्छ ।

शंकर - नेपालमा धार्मिक सम्पदा कस्तो छ ?

अमर - नेपाल पुण्यमय तपोभूमि हो, जुनको कण कणमा
देवत्व छ, दिव्यत्व छ, परमानन्द घनीभूत छ ।
यो देश सारा दिव्य विभूतिले सम्पन्न छ, देवी-
धर्मान आतोकले आतोकित छ ।

शंकर - यहाँ त घर घरमा भक्तजनहरू प्रशस्त रहेछन्,
पूजाआजाको परंपरा रहेछ ।

अमर - बौद्धधर्म ने यो देशको प्राण हो जसबाट विश्व
ब्रह्माण्डको परिचय पाइन्छ, चराचरलाई चिना-
इन्छ । यहाँ अनन्त पनि संकेत र मूर्तिमा प्रकट
हुन्छ । तपोबनमा अरथवासी तपस्त्रीहरू हुन्,
पर्वतीय गफामा तपोधनीहरू हुन् । तो अर्हनिश
प्रभुचिन्तनमा, उपासनामा, तपस्यामा तन्मय
हुन् ।

शंकर - बौद्धदेवले धर्मको प्रबार कसरी गरे ?

अमर - एको दिन बौद्धदेवले आपता शिष्यहरूलाई भने,

“कृतवन्तो विश्वं आर्यम्, विश्वं धर्मं कुर्वन्तः” अब
हामीले विश्वलाई आर्य र मुखोंका उपरे यसपछि

भिक्षुहरू बोढ़ आश्रमबाट भगवान् बुद्धका शान्ति,

प्रजा र केहाँका अमर सन्देशहरू लिएर चारे
दिशातिर गए। तिनीहरूले हिमालयका छेका
ताघे, दुर्लक्षण पैर्वतमाला काटे, नक्सासहित
समुद्र तरे। खतरनाक पथ कुत्ते तथा धनधोर
वनजंगल पार गए। यसरी एक अर्कावाट टाढा
रहेका देशहरूमा तिनीहरूले बौद्धधर्मको प्रचार
गरे।

शंकर - बौद्ध धर्ममा के विशेषता थियो?

अमर - यस धर्ममा कला कौशलको सौन्दर्य थियो, जीवन,
मा उच्चतम आदर्शका अवधारणाहरू थिए तथा
साहित्य र इर्शनका परिपवर्त पंदाहंसहरू थिए।
विश्वका नर-नारीहरूले बौद्धधर्म शान्ति, प्रजा
र करणाको प्रतीक मानेर सहवं स्वीकारे।

शंकर - कालान्तरमा यसको के परिमाण भो?

अमर - अनेक ज्ञातादी बिते, विश्वमा बौद्धधर्मको
आधारभूत सिद्धान्तबाट नाना धर्महरूले दुमा
हाले, पैदा भए। यस धर्मप्रति विस्तार जन
स्थाप्ता केही अनुन हुन पुर्यो तर पनि एशियामा
यो धर्म प्रकस्तामान छ।

शंकर - नेपालको ग्राम्यपतन कुसरी भयो?

अमर - कालान्तरमा नेपालमा ग्रीष्मिनिशिक कालो छाया
को प्रवेश भयो नेपाली जनताहरू चौखिरिए र
प्रायः अस्तित्वहीन भए। राष्ट्र राष्ट्रहरू एशिया,
मा एक अर्कावाट टाढिए। जनताहरू सामन्तवाद
र विसङ्गतिवाद प्रमूलि प्रवाहको चापमा दबे।
नेपाल विभिन्न साज्यहरूमा विभाजन भयो।
जनताको मनन्दृष्टि भक्तानाहरू गाँठिए। तिनी-

हरूले यस धर्मप्रति प्रसन्नोष, यातनाहरूमूलि,
पीडा र अक्रोश गरे। यसले जनजीवन कुंजो
बनाइयो, धर्म र संस्कृति छिन्न भिन्न पान्यो
तथा वैचारिक, बौद्धिक र धार्मिक धरातल धोजा
पन्यो। नेपालीहरू निकं कालसम्म अन्धकारमा
निस्सासिए रुमलिज्जट।

शंकर - मध्ययुगीन सामन्तहरूले नेपालमा नाना विसङ्ग-
गति, खराबी, कुम्कार, गंरीबी, शोषण र
अन्याय अत्याचार गर्नेसम्म गरेका रहेछन्।

अमर - अस पनि नेपालीमादा जालीनताछ, महान्ता
छ, विशालताछ, सरलताछ, सरसताछ। यद्यपि
नाना विकट समस्याहरूले तिनीहरू पिरोलेका, र
जेलेका छन्, तर पनि तिनको मनमा अदम्य
साहसछ, सन्तानप्रति अनन्त माया ममता छ,
सोन्दर्यमा कान्ति छ, ससीर तेजोमय छ। तिनले
बृहत् विशिष्टिभिन्न आपना सन्तानहरूलाई समे-
टिएको छिन् तथा यस्यां बोध, सचेत र जाग्रत
गराउने काम गरिरहेको छिन्। तिनका अर्णु
परमाणमा विलक्षण प्रतिभा, स्वच्छन्द कल्पना
तथा उत्कृष्ट भावना जीवन्त छन्। तिनको
गरिमा उजिल्याउन, नवजीवन र जीवन स्वर
दिन सन्तानहरू निरन्तर जल प्रवाह झो अधि
बद्धिरहेका छन्।

शंकर - अब यस जीर्ण जीर्ण जारीरमो छै छ?

अमर - स्वत्वाको भव्यता छ, उज्ज्वलताछ, उजंस्विता छ,
तिनले अनेक यग यात्रा पार गरिन्, प्रत्येक युगमा
जाना जान र अनुभव संचित गरेको छिन्। तिनले
अन्यान्य देशहरूका उत्थान, र पतन, समृद्धि र
हास, विजय र विपराख देखेको छिन्, कहिल्ये

मानवकर्मनवद्वकमा परिन्, प्रनेक श्रवरोध पार गरिन्, तथा महान् दुःख कष्ट स्फैलसम्भ श्वेलिन् श्रव नेपालमा नवचेतना, नवजागरण नवाभिलाषाको स्वर्णिम युग अन्त्केको छ । हल्का फुलका जितकाहरू देखिन लागेका छन् । यस लामो युग यात्रामा पनि तिनले आपनो धर्म, दर्शन र संस्कृतिलाई त्यागेकी छैनन् । नेपाली भाताले त्यसबाट धर्मवल र संजीवनी शक्ति प्राप्त गरेकी छिन् । हामीले विभिन्न पक्षबाट त्यसैलाई केलाएका, कोट्याएका, निफनेका र नियालेका छौं ।

शंकर - नेपालमा घडीको सूर्य ज्ञे उत्थान पतनको क्रम चलेके रहेछ ।

अमर - अज्ञ पनि नेपालमा जातिवाद, कृपावाद, नातावाद, काटमार, अन्धविद्धास तथा पतनकारी कर्मकाण्डको हालीमोली छ । यो परम्परागत अबोध अन्ध अनुकरणको असामन्जस्य परिणति हो । यो नेपाली जन-जीवनलाई शोषण र दमन गर्ने माध्यम बनेको छ । ती निमुखा जनताहरू सर्वतोमुखी शोषण र थिचोमिचोमा शोसिएका पितिएका छन् ।

शंकर - बौद्धधर्ममा के विशेषता छ ?

अमर - इतिहासको उषाकालदेखि बौद्धधर्म र दर्शनमा शान्ति, कर्णा र प्रज्ञाका सिद्धान्तहरू संचित छन् । बौद्धधर्म अन्य जनको निमित्त जति दुर्गम र जटिल छ, उति जिज्ञासुको निमित्त सरलीकरण छ । यसमा अनिवार्यनीय कल्याण भाव छ, माधुर्य छ, ओजस्विता छ । व्यापक परिप्रेक्षयमा मानवताको प्रेरक तत्त्व छ, नवीनताको परिकल्पना छ, सत्य शोधको विधि विधान छ तथा ध्येय भावना छ ।

शंकर - भिक्षुहरूको के महत्त्व छ ?

अमर - तिनको समातन मानवधर्मतस्वमा आस्था छ, समस्त जीवन भक्तिपूर्ण दैन्य र भगवत् समर्पण-को प्रतीक छ । जीवनको परम धेय बौद्धधर्ममा आधारित छ, सकल सुहृतको फल यसै धर्ममा सुस्थिर छ ।

शंकर - भारतमा बौद्धधर्म छिङ्गभिन्न अवस्थामा छ ।

अमर - तर, नेपालमा अखण्ड छ, सर्वत्र गतिशील छ, सजीव र रहस्यमय छ । यही उच्चतम उपलब्धि हो । बौद्धदर्शन मननयोरय छ, एकता छ, एकता र विविधता छ, निकटता र दूरता छ, सूक्षमता र स्थूलता छ यो धर्म बढी प्रवृद्ध, स्वतः स्फूर्त र मर्मस्पर्शी छ जुनमा निर्मल पारदर्शिता र सातिवक शुद्धता छ ।

जसती वासन्ती कुसुमको छटा, रसिली फलको संपवता आकर्षक र मधुर हुन्छ, त्यसरी बौद्धधर्म मनोरम, सुन्दर र मधुर छ । जीवन पोत्ने, ज्ञान दिने, दया गर्ने र सम्झुङ्ग पाने यही धर्म हो ।

शंकर - बौद्धजनहरूले बौद्धधर्मको आश्वादन कसरी गर्छन् ?

अमर - तिनले संस्कृतिक, धार्मिक र सामाजिक समस्याको समाधान यही धर्मको प्रकाशमा पाएका छन् । यस धर्मले मानवताको अगाडि जुन आदर्श राखेको छ, भिक्षुहरूले त्यही अनुसरण गरेका छन् ।

शंकर - यहाँ त वेदान्तदर्शन र बौद्धदर्शनका प्रकाण्ड विद्वान् तथा संस्कृत भाषाका शिरोमणि हुन् हुन्दो रहेछ । म शास्त्रार्थ गर्दा यहाँबाट चार-पटकसम्म पराजय पाएँ ।

अमर - मैले वेदान्त परम्पराको ज्ञानलाई अस बढ़ी शुद्ध र निमंल रूपमा आफ्नो महाभाष्य माध्यमबाट भिक्षुहरूलाई शिक्षादीक्षा दिने गरेको छु । बुद्धधर्म समत वेदान्त ज्ञान संरक्षणमा मेरो अविचल निष्ठा छ । ममा भौतिकता र वैश्यिक सुखको भावनाको चाहना छैन । म आबाल ब्रह्मचारी छु ।

शंकर - यहाँको मृति नै तपोभय छ, चरित्र त्यागमय छ, जीवन यज्ञमय छ तथा दिनचर्या, तपःपूत छ । साँच्चे नै यहाँ ब्याकरण, साहित्य, न्याय र वेदान्तज्ञानका महासागर नै हुनुहुन्छ । त्यस्ता आचारी विद्वानुको दर्शन नेपालमा त के भारतमा पनि अति दुर्लभ छ ।

अमर - यसमा मेरो कुनै गौरव अथवा घमण्ड छैन । अहिले नेपालमा राज धर्म नै बौद्धधर्म छ, सर्वव शान्ति, प्रज्ञा र करुणाको प्रकाश छ । भिक्षुहरूले भवको जडोन्मूलन गर्न आजीवन बौद्धधर्म पालन गरेका छन्, देहभाव मेट्न खोजेका छन् । यससे तो स्तुत्य र अशिनन्दनीय छन् । जनताहरूमा दृढ विश्वास छ कि बौद्धउपासना नै आथय हो, अन्य निराथय । जनमा यो भाव कति टिक्को रहेछ ।

शंकर - यहाँको जन-जीवन सर्वथा धर्ममय रहेछ । जनताहरूले ठाउँ ठाउँमा गल्ली गल्लीमा मठ मन्दिर स्थापना गरेका रहेछन् । घर घरमा भजन, कीर्तन, साधना र अभ्यास करन चलिरहने रहेछ । यसको थ्रेय बौद्धधर्मलाई छ ।

अमर - नेपालमा जति शस्यश्यामलायुक्त स्वर्णभूषि छ, उति मानसिक धरातलमा पनि । विद्वान्हरू दार्शनिकहरू तथा धर्म-उपदेशकहरू प्रशस्त छन् ।

शंकर - मेरो अन्तिम निवेदन छ, यहाँसेंग मैले प्रश्न कर्ताहरूमा शास्त्रार्थ गर्न खोजेको छु, यो मेरो नेपालमा पाँचौ पटक प्रवेश हो । मैले भारतमा दिग्विजय गरें, तर नेपालमा सकेको छैन । म एव जय पराजयको अन्तिम संघारमा छु ।

अमर - के यो व्यर्थ विष्टपेषण मात्र हुनेदैन ? विजय गन कुत्कुती किन ? शास्त्र व्यापक विवादको विषय बनाउनहुन्दैन । यो मानवता हैन तर पनि यहाँको इच्छा पूरा गर्न म तयार छु ।

शंकर - म आफ्नो सम्पूर्ण शक्ति लिएर आएको छु । यो मेरो अन्तिम प्रयास हुनेछ ।

अमर - मैले सुनिसकेको छु । राजदरबारमा यहाँका प्रनेक शिष्य शाखाहरू प्रवेश गरेका छन् । यसबाट नेपालको धार्मिक, सामाजिक र राजनीतिको बीच अर्थपूर्ण स्वायत्तता लुप्त हुन्छ । विद्वान्हरूले यहाँमाथि सामन्ती मान्यताको पृष्ठपोषक भनी आरोप लगाएका छन् ।

शंकर - मेरो दिग्विजय यात्रा विसङ्गति र विकृति छ भन्नेहरूको स्वर निके तीखो र चर्को छ तर पनि मेरो प्रमुख विचारधारा नै भविष्यमा विकल्परहित धर्मको मूल प्रवाह बन्नेछ भन्ने मेरो अवधारणा छ ।

अमर - धर्म मानव-समाजको प्रतिविम्ब हो । यसको संदोन्तिक मान्यता युगानुसार हुन्छ । यसको मनःस्थितिमा जति चेतना, शुद्धता र स्वतन्त्रता रहन्छ, उति यो युगद्यायी बन्दछ, मृत्युन्जयीमा परिणत हुन्छ तर सिंजना, चिन्तन र साधनाको लोत व्यक्ति नै हो, समाज परिवेश हो । धर्मको श्रीचित्तयानोचित्यको निर्णय भविष्यले गर्छ ।

शंकर - यस परिप्रेक्ष्यमा यहाँको विचार अति गहन र मननीय छ । न भोलिको प्रतीक्षामा छु । साथै यहाँको उर्वर प्रतिभाको प्रशंसक छु । म बिदा भए ।

(क्रमशः)

आनन्दभूषि

(वर्ष २६ अंक ११ पाखे कथहं)

प्रियोगला

विधुर महाजातक

- भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर

जुजुपि एयहा उत्तोसथव्रत चवंगु

अनंलि देवरजइन्द्र - भो महाराजापि ! नाग, गरुड, मनुष्यलोकया श्रीसम्पत्तियासिनं अत्यन्त तःधनाः उत्तम ज्याच्वंगु श्रीसम्पत्तियात जि परित्यागयाना, उकियात छु छु हे स्नेह मतसे उत्तमगु शील छायात हे जक यानाच्वनेया लागी, जि मनुष्यलोकय सुरक्षा यानाः पालन यानाच्वनागु खः । भो महाराजापि ! जि कायं, वचनं, मनं, अनुभव याये दुगु सुख सम्पत्तियात त्याग यानाच्वना । भतीचाजक जसां दोषयक्तगु खे मलहासे च्वंच्वना । तुण्णायात बरय जुडग् भिभिंगु आहार सेवन यायेगुयात तोताः थन वयाच्वना । थःत ययेकेल स्वामालं कोखायेगु, नस्वागु अत्तर श्रीखण्ड आदि बुलेगुयात त्याग यानाः थनवया च्वना । हानं सैथुन सेवन यायेगुलि नं अलग ज्याच्वंच्वना । अथे यानाच्वने कुर्पित हे च्व संसार्य नभिगु सेवन यायेगुयात त्याग यानाच्वंपि धकाः प्रज्ञावान् प्रियसं प्रशंसा यानाच्वंगु दु ।” उकिया निर्मित जि पालन यानाच्वनागु शील हे अतिकने उत्तम - श्रेष्ठ जू ।” धयाविजयात ।

अन्तिमहा, मनूतय जुजु ज्याच्वनाविजयाःह्य अनंजय कौरब्य महाराज - “भो भो नाग, गरुड, तावतिस भूवनया अधिपति ज्याविजयाःपि जुजुपि ! अत्यन्त

आगः दुगु लै, वहयागु भण्डार, अनेग्रनेगु अत्यन्त मूरापाःवंगु खन् माणिक्यसहित शिखुदोल अप्सरासमानं वांदालाःपि ल्यासेपि प्याखं मोतसे चाहुयेकाः, उवालाउवालां यिनाः शोभायमान ज्याच्वंगु राजप्रासादयात त्याग यानाः थनु राजोद्यानय वयाः वलेशयात शान्त यानाच्वयेगु उत्तमगु चर्य शीलयात पालन यायेगुली कोशिस उद्योग यानाच्वना । भो माहाराजापि ! गृह्य व्यर्ति पञ्चस्कन्ध आदियागु छु सार मदु धंगु लक्षणयात सीकाः धबीकाकाये धुगु तीक्ष्ण ज्ञान, उगु पञ्चस्कन्ध इत्यादिया छु सारगु तत्त्व मदु धंगु कारणयात सीकाः धबीकाः संपम यानाः उर्कि हत्यज्याः च्वने सःगु तीक्ष्ण परिज्ञान इपि त्यागु विनाश जुयावनी, विपरिणत जुयावनी धंगु, दोषजक दयाच्वन छु सार मदु धंगु धात्वे हे ययार्थरूपं सीकाः धबीकाकाये धुकाः छन्दरागयात मदयेकालाउवयेगु धंगु प्रहाण परिज्ञान थुपि परिज्ञान स्वंगुलि स्वभावअनुसार अलग - अलग छुत्ययानाः सीकाः धबीकाकाये धुकाः, धन सम्पत्ति परिवारजनर्पि इत्यादि वस्तु काम सम्पत्ति जुल । उगु वस्तु काम सम्पत्तियात ययेकाच्वने यःह्य वलेशकामीतयत हत्ययानाच्वये धुकाः, धंवात्वःधुले धुकूह्य सर्प थे, ईर्ष्या द्वेषयात मदयेकालाउवयेत कोत्यलातयाः थुपि कामवितर्क, व्यापादवितर्क, विहिसावितर्क

महामञ्जुश्री

- सुर्जरत्न वज्राचार्य

सुर्जरत्न वज्राचार्य -

महामञ्जुश्री गुरु सर्वविद्याया नाथ

वरदा मोक्षदा सरस्वती माता महाचोन रसनं

गुरुया उन हिमालया वरण
तथागत मुकुटं पुसे पद्मासनं विज्याःहा

चन्द्रहास खड़ग म्हुसे प्रज्ञापुस्तक धारण यासे
शिष्यपित समखनाः विद्या स्यनाविज्याइहा

प्रथम सत्ययुगं निसें स्थिर जुयाक्वंगु

नागबास कालिदह प्रदक्षिणा यानाव

कमलस ज्योतिरूप पञ्च रश्मि थिनाच्वंगु

सुमधुरं स्तोत्र ब्बनाः नमस्कार यात ।

वरदा सरस्वती थाज्या लाज्या स्यनिहा

फुल्लच्वसं स्थान विद्या: जप याकाविज्यात

मोक्षदा सरस्वती सङ्गीत विद्या प्रदाता

घिलाक्वसं स्थान विद्या: ध्यान याकाविज्याल

जल बिनायक न्ह्यःने तसे न्हसिकाप छेदनयात

लख बेग कवब्बाः वन पद्मगिरिष लीन जुल

करकोटक नागराजा नवनागगणपित

वने च्वने यायेमदयेक दुःख कष्ट जुल

करुणाया दृष्टि स्वद्वा: मैत्रीभाव तयाः

नाग दक्ष साधना यानाः सान्त्वना विद्याविज्यात

श्री स्वयम्भू स्थापना ज्वीगु भविष्यवाणी कनाः

घनाद्यतय् बैस बास विज्यात

गुरुया चरणय् वया जिपि शरण

तन मन घननं सहस्र कोटि वन्दना

बिव गुरु अमूल्यगु ज्ञान बुद्धि वरदान

मसक्व सयेक सीके नुगलय् वयेके

अलसी अज्ञानी सुहे थन मजुयेमा

गुरु व्यूगु ज्ञान थुइकाः उद्योगी जुयेमा

स्मरणशक्ति न्ह्यावले बल्लानाच्वनेमा

दुःख पीर मदयेक सकले सुखी जुयेमा ।

(पौ त्या: १६-या त्यं)

धंगु कल्पना अज्ञानतायात उत्पन्न मज्जीकाच्वनागुलि, धःगु चित व काययात शान्त स्थिर यानाच्वनागुलि, धः काय् कलाःपिनिगु तृष्णां अलग जुयाच्वनागु जूवनी । थर्थिज्याःपित हे थुगु लोक्य् ब्लेश फुके धुक्कपि धकाः विद्वान् जनर्पिसं धाःवनी । उकिया निर्मित जि पालन याना- च्वनागु शील हे जक दक्षलय् सकलय् उत्तम- धेष्ठ जूगु खः ॥ धकाः आज्ञा जुयाविज्यात ।

सीधी प्रौद्योगिकी विद्यालय

[नेपालीभाषा]

बुद्धपूजा

२०५५ फागुन १८, काठमाडौं -

आनन्दकुटी विहारमा सदा ज्ञे शीलप्रार्थना एवं अद्वेय भिक्षुहरूबाट उपासक उपासिका सहित भई बुद्धपूजा सम्पन्न भयो । बुद्धधर्मका उपादेयता र बुद्धशासनको निरन्तरताको लागि कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको क्रममा भएको त्यस पूजाको श्रवणरमा दानप्रदान एवं जलपान भोजन पनि भएको थियो ।

पुस्तकालयको स्थापना

२०५५ फागुन २५, काठमाडौं -

यहाँको मंत्री शिशु विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थानिक तथाहाँ स्थापना भएको पुस्तकालयको उद्घाटन गर्दै भन्न भयो - “कुनै पनि समाजोपयोगी कुराहरूको संस्थापन गर्नु र त्यसको संरक्षण गर्नु सरोकारवाला सबैको कर्तव्य हो । सदुपयोग गर्ने प्रयत्न गर्नुपर्दछ । पुस्तकालयको सदुपयोगमा विद्यार्थी शिक्षक एवं अभिभावकपर्यन्तको जिम्मेदारीमा रहने हुन्छ ।”

सो बेला विद्यालयका प्रधानाध्यापक न्हुँले बहादुर वज्राचार्यले सदुपयोग भएमा विष पनि श्रौषधी हुने र दुरुपयोग भएमा श्रौषधी पनि विष हुने कुरा बताउनु हुन्दै पुस्तकालयको उपयोगिता र सदुपयोगको आवश्यकताको कुरा श्रौल्याउन्भयो ।

आयुसंस्कार परित्यागदिवस मनाइयो

२०५५ फागुन १८, भक्तपुर -

भगवान् बुद्धले आयुसंस्कार परित्याग गर्नुभएको २५५३ ईश्वरियो दिवसको संस्मरणमा यहाँको नगदेश बौद्ध समूहको आयोजनामा यहाँको बुद्धविहारमा बुद्धपूजा गरी भगवान् बुद्धको प्रतिमा खटमा राखी बाजागाजासहित नगर परिक्रमा गरियो । भिक्षु वरसंबोधिसमक्ष पञ्चशील प्रार्थना भई आयोजित समारोहमा नगदेश बौद्धसमूहको सचिव कृष्णकुमार प्रजापतिद्वारा माघपूर्णिमाका दिन सारियुक्त र मौद्गल्यायन महात्मविरलाई अग्रधावक र महाधावक पदबी दिइएको, तथागतले ऋद्धिबलद्वारा कल्पभर आयु संस्कार अभिवृद्धि गर्नसक्ने क्षमता भएको कुरा तीनपटकसम्म उद्घोष भएको र चतुर्सन्निपातको संयोगसमेत भएको कुरामात्रि प्रकाश पारिएकोथियो ।

बौद्धजागरण शिविर सम्पन्न

२०५५ फागुन २६, रुपन्देही -

नेपाल मगर बौद्ध समाज तदर्थ समिति रुपन्देही र अन्तर्राष्ट्रिय बौद्धसमाज लुम्बिनीको आयोजना र हिन्दूलयन बुद्धिष्ठ एजुकेशन फाउण्डेशनको प्रायोजनमा यहाँको बुद्धनगर लुम्बिनीमा बौद्ध जनजाति जागरण प्रशिक्षण शिविरको लुम्बिनी विकास कोषका उपाध्यक्ष गजेन्द्र लामाले भिक्षु मंत्रीको सभापतित्वमा भएको समारोहमा उद्घाटन गर्नुभयो । सो बेला मगर बौद्धसमाजका अध्यक्ष तेजबहादुर थापा मगरद्वारा स्वागत-

मन्तव्य एवं भिक्षु कौण्डन्य, कविराज पुन मगर, गणेश-
मान संजू, अष्ट भुज औधरी, सुरेन शाक्य र जयबहादुर
हिलान मगरद्वारा मन्तव्य व्यक्त गरिएको थियो र अश्व-
घोष महास्थविरद्वारा धर्मदेशना भएको थियो ।

यस्ते हृष्टादिन संचालन भएको उक्त शिविरको
समाप्ति तेजबहादुर थापा मगरको समाप्तित्व एवं हृष्टमुनि
शाक्यको प्रभुत्व आतिश्यमा अतिथि प्रा. सुवर्ण शाक्यले
शिविरको उपादेयतामा मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।
वृहस्पति साह मगरको स्वागत मन्तव्यबाट शुरुमएको
उक्त कार्यक्रमका शीलबहादुर वज्राचार्य, भिक्षु सुशील
र कर्णबहादुर राणा मगरले आफ आपनो मन्तव्य प्रस्तुत
गर्नुभएको थियो । यसेगारी इन्द्रबहादुर थापा मगरद्वारा
शिविरको प्रतिबेदन प्रस्तुत एवं गमबहादुर थापा मगर-
द्वारा धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थियो ।

सो शिविरमा प्रशिक्षण दिनुत्तेहरूमा डा.
गेहेन्द्रमान उदास, प्रा. सुवर्ण शाक्य, प्रा. लक्ष्मण शाक्य,
भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, भिक्षु मंत्री, प्रा. जनक नेवा:,
अनगारिका मोलिनी, शीलबहादुर वज्राचार्य, भृत्यबहादुर
पुनमगर, विषेन्द्र महर्जन, हृष्टमुनि शाक्य, वृहस्पति साह
मगर र सुरेन शाक्य हुनुहुन्थयो ।

सत्त्वपूजाको प्रथम चरण सम्पन्न

२०५५ फागुन २८, रुपन्देही -

बुद्धधर्मश्रुत्सार नेपालमा प्रचलित सप्तविद्यानुत्तर
पूजा वर्षभरि ३६५ दिन बुद्धजन्मभूमि पावन लुम्बिनीको
सत्त्वप्राणीको हित कल्याणको कामना गरी पूजा कार्यक्रम
राखी बौद्ध संकृति संरक्षण केन्द्रद्वारा आयोजित कार्य-
क्रमको १२२ दिन संपन्न गरी प्रथम चरण पूरा गरेको
उपलक्ष्यमा केन्द्रका अध्यक्ष विकासरत्न वज्राचार्यको
समाप्तित्वमा समारोह संपन्न गरियो ।

महास्थविरद्वय भिक्षु विमलानन्द र भिक्षु मंत्रीद्वारा

भगवान् बुद्धको प्रतिमासमक्ष देवा दीपबाली समारोहको
शुरुवात गर्नुका साथै आफ आपनो मन्तव्य व्यक्त गर्नु-
भएको थियो ।

केन्द्रका सत्त्वाहकार प्रा. सुवर्ण शाक्यद्वारा
स्वागतमन्तव्य भएको सो बेला मोहनकृष्ण डंगोलद्वारा
उद्घोषण एवं शीलबहादुर वज्राचार्यद्वारा मन्तव्य व्यक्त
गरिएको थियो । तीन चरणमा पूजासंपन्न गरी यथा-
संबव सर्वदाका लागि लुम्बिनीमा बौद्ध वातावरण
कायम राख्न प्रयासरत रहने लक्ष्य लिइएको सो पूजाको
लागि प्रतिदिन आपनो अद्वानुसार फूल पुन्याइदिने
र दूध दही पुन्याइदिने भक्तजनमा कदर रसरूप खाता
बस्त्र प्रदान गरी सम्मान गरिएको थियो । उपाध्यक्ष
सर्वजनरत्न वज्राचार्यसहित मै पूजा विधिसंपन्न गरिएको
उक्त दिन निमिण भइरहेको मण्डपको सुरक्षाको जिम्मा
भिक्षु विमलानन्दमा लगाइएको थियो ।

शवयात्रा

२०५५ फागुन २४, काठमाडौँ -

यहाँको बुद्धविहार सिद्धार्थमार्ग भृकुटीमण्डपमा
विहार संस्थापन गरी ४० वर्षदेखि बुद्धशासनमा रहनु-
भएका ६६ वर्षीय भिक्षु सुमंगल महास्थविरको हृदय-
गति बन्द भई निधन हुँदा दुई रात एक दिन थद्देय
व्यक्तित्वको रूपमा पार्थिक शरोर दर्शन अवलोकनार्थ
राखी बौद्धविधि अनुसार शवयात्रा गरी आनन्दकुटी-
मुनिसो मसानमा दाह संस्कार गरियो । प्रवानमन्त्री एवं
मंत्रीहरूलगायत्र नेतृत्व पार्टीका अध्यक्षहरू एवं नेताहरू
र धार्मिक क्षेत्रका गणनान्य प्रतिष्ठित वर्गद्वारा,
अद्वाजजली, समवेदना एवं सहयोग पुन्याइएका भिक्षु
सुमंगलको निराणित्व कामना गरी हजारौ उपासक उपा-
सिका एवं बौद्ध संघ संस्थाले शवयात्रामा सहभागी
भई शोक व्यक्त गरिएको थियो ।

श्रद्धाङ्गली सभा

२०५५ फाल्गुन २८, काठमाडौं -

बुद्धविहार निवासी भिक्षु सुमिंगल महास्थविरको प्रसामयिक निधनमा धर्मोदय सभा एवं येरावाइ बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद् का माथै विभिन्न बौद्ध संघ संस्थाले दिवंगत भिक्षुको निर्वाणित्व प्रार्थना गरी श्रद्धाङ्गली सभाको आयोजना गरियो । दिवंगत भिक्षु विभिन्न बौद्ध संस्थाका सदस्य हुनुकासाथै धर्मोदय सभाका केन्द्रीय उपाध्यक्ष पनि हुनुहुन्थयो ।

निशुल्क औषधी वितरण

२०५५ माघ २३, पाल्पा -

यहाँको ज्ञानमाला संघ, आनन्दविहार, करुणा बौद्ध संघ र होलाङ्गी बुद्धविहारको संयुक्त आयोजनामा चिर्तुङ्घारा गा. वि. स. मा 'आरोग्य परमा लामा' बौद्ध विचारधाराअनुसार निशुल्क स्वास्थ्यपरीक्षण एवं औषधी वितरण कार्यक्रम संपन्न गरेको छ । चिकित्सकहरू निरंजन शर्मा, सवाना शर्मा र विश्वनाथ वज्राचार्य टाट स्वास्थ्यपरीक्षण गरिएको उक्त कार्यक्रममा डेढ महिनाको बालकदेखि ६७ वर्षसम्मका करिब २०० जना विरामी-को परीक्षण गरिएको थियो । सो बेला ज्ञानमाला संघ तानसेनका अध्यक्ष विश्वमान वज्राचार्यको सभापतित्वमा भएको धार्मिक कार्यक्रममा करुणा बौद्धसंघका अध्यक्ष छत्रराज शाक्यद्वारा स्वागतमायण एवं बुद्ध संघ संतोक बुद्धविहारका अध्यक्ष निरित्रसाइ दिशामगरले आफ्नो मन्त्रव्य पोखरुभएको थियो । सो कार्यक्रमको लागि टाइम फर्म नारायणगढ, सिद्धार्थ फर्म सिद्धार्थनगर, एभरेट डेडिसिन सेन्ट्रु बुटवल, पी. टी. आई. पाल्पा, परिवार नियोजन संघ शाखा पाल्पा, पाल्पा अस्पताल, चन्द्र डेडिकल हल तानसेन र कामना इग्स बुटवलबाट करिब रु. ३०,०००/- को ओखती सहयोगस्वरूप प्रदान गरिएको थियो ।

रक्तदान कार्यक्रम

२०५५ माघ ०६, कास्की -

यहाँको युवा बौद्ध संघ धर्मशीला बुद्धविहार पोखराको आयोजनामा शहीद दिवस तथा श्रीपञ्चमीको उपलक्ष्यमा बौद्ध विचार अन्तर्गतको सेवा कार्यक्रम अनुगार धर्मसंघ बुद्धविहार मोहोरिया टोल र सरस्वती मन्दिर तेर्सपट्टीमा संघका सचिव विक्रम बुद्धाचार्य तथा प्रकाश उदासको सभापतित्व एवं रामचन्द्र बांसदीला तथा भिक्षु अद्वानन्दको प्रमुख आतिथ्यमा छुट्टा छुट्टे समारोहको आयोजना गरी ५२ जनाद्वारा रक्तदान गरिएको थियो । शीलप्रार्थना भई रक्त झोला हस्तान्तरण एवं दीप प्रज्वलन समुद्घाटन गरिएको उक्त कार्यक्रमको लागि आवश्यक संपूर्ण आर्थिक सहयोग पोखरा उपमहानगर-पालिका बडा नं. ३ को कार्यालयबाट प्राप्त भएको थियो र निम्न महानुभावबाट रक्तदान गरिएको थियो-

शाह शंकरप्रताद; ताम्राकारहरू पशुपति, गोविन्द, सुरेन्द्र, सुबर्ण र दिनेश; श्रेष्ठहरू, विष्णु, मनोज, उमेश, विष्णुलाल, सञ्जयकुमार, आशवहादुर; कोइराला गणेश; राना नीरज; उदासहरू दिनेश, नवीन, ज्ञानेन्द्र, विमल, विकास, विपिन, सुनील; फतिलाहरू, गणेश, राजेन्द्र; लामा बलराम; कायस्थ विलास; पुनहरू राकेश, चन्दा; खड्का जड्ह; तिवारी डेगनाथ; पर्वतार बाबुराम; पराबूली हुमनाथ; शाक्यहरू अशेष, रोशन, विकास, विनोदरत्न, बुद्धाचार्यहरू चन्दन, शोभित, प्रवीण, प्रदीप; गुरुहरू असुन, संजु; भट्टराई राकेश, बस्नेत, नवीन; दाहाल विष्णुप्रसाद; गिरी प्रकाश; कार्को प्रकाश; क्षेत्री अर्जुन; पटेल सञ्जय; सुवेदी विकास; पौडेल निर्मल, तामाङ्गी भद्रोरे; वज्राचार्य सुशील र अधिकारी मनोज ।

आँखा शिविर

२०५५ माघ २६, स्पाङ्जा -

युवा बौद्ध संघ धर्मशीला बुद्धविहार पोखराको

आयोजनामा यहाँको पञ्चमूल सिरुवारिमा २ दिने निशुल्क आँखाशिविर पंचशील प्रार्थना गरी गा. वि. स. का अध्यक्ष हर्क बहादुर गुरुड्वारा समुद्घाटन गरी संचलन गरियो । संयोजक प्रकाश उदासबाट स्वागतमन्तर्यामि दिएको सो बेला प्राविधिक लवकुमार राणा, कृष्णमान गुभाज्, प्रधानाध्यापक कृष्णप्रसाद उपाध्याय र लाल-बहादुर गुरुड्वारे शिविरसंबन्धमा आफाकाफनो मन्त्रवाद ध्यक्त गर्नुभएको थियो । प्रमुख अतिथिको आसनबाट गा. वि. स. अध्यक्ष गुरुड्वारे यस्तो कार्यक्रम एक आपसमा लिखेर गरेमा सजिलो र राष्ट्रो हुने कुरा बताउनुभयो । संघका अध्यक्ष उत्तममान बुद्धाचार्यद्वारा अन्यवाद ज्ञापन गरिएको सो बेला पञ्चमूल, आरुहौर, दर्शी, अर्जुन चौधारी र रापाकोट गाउँहरूबाट गरी ६३६ जनाको निशुल्क आँखापरीक्षण, औषधी वितरण तथा वशमा वितरण गरिएको थियो । उक्त रोगीहरूमध्ये २२ जनालाई शल्यकियागर्नु पनें देखिएकोमा ६ जनालाई हिमालय आँखा अस्पताल पारिपाटन पुन्याई शल्यकिया गरिसकिएको र बाकी १३ जनालाई केही दिनभित्र अस्पताल पुन्याउने व्यवस्था गरिएको छ ।

यस कार्यक्रमको लागि सहयोग गर्नुहुनेहरूमा एस.

एस. एफ. क्वायर मेट्रोस पटनाबाट रु ८,०००/-, दिवंगत बेनकुमारी बुद्धाचार्यको स्मृतिमा बहाँको परिवार बाट रु. २,५००/-, जि. वि. स. कार्यालय स्थाड्नजाबाट रु. २०००/-, रविन्द्र माकःजुबाट रु. १०००/-, बी. पी. मार्बल सप्लायरबाट रु. ५००/-, प्रकाश उदासबाट रु. ५००/- एलिगेन्स ट्रैड सेंट्रबाट रेडियो नेपालद्वारा विज्ञापन सौजन्य, मुनाल अफ्सेंट प्रिस्टर्सबाट पाम्पलेट सौजन्य, नेपाल परिवार नियोजन संघ काल्पकी शाखाबाट यातायात साधन सहयोग, बुद्ध आमासमूह सिरुवारीबाट स्वयंसेवक एवं भोजन, नव युवा बलबाट भोजन एवं सांस्कृतिक कार्यक्रम, पञ्चमूल गा. वि. स. बाट भोजन र सांस्कृतिक कार्यक्रम, त्रिशहिद मा. वि. बाट शिविर स्थल र लाल-बहादुर गुरुड्वारा भोजन प्रदान गरी सहयोग गरिएको थियो । समापनको बेला युवा बौद्ध संघको तर्फबाट निम्नानुसारका उपहारहरू प्रदान गरिएको थियो ।

बुद्ध गुम्बा शिरुवारीलाई कलात्मक स्वयम्भूचेत्य, बुद्ध आमासमूहलाई रु. २५००/- र बौद्ध पुस्तकहरू, नवयुवा बलबलाई २५००/- र बौद्ध पुस्तकहरू, त्रिशहिद मा. वि. लाई ११००/- बौद्धपुस्तकहरू तथा धर्मोदय समा पञ्चमूल शाखालाई बौद्धपुस्तकहरू ।

अनिच्छावत संखारा

ल्यायम्हगु बैसनिसें बुद्धशासनया लागी प्रव्रजित जुया: अन्तर्राष्ट्रिय जगत्य तकं बुद्धधर्मया
ख्यलय नेपालया नां दंहा भिक्षुकथं न्युचिलाविज्याः ह्य समाजसेवी भिक्षु सुमंगल
महास्थविर मदुया वसपोलया गुणानुस्मरण यासे वसपोलयात सद्गति प्राप्त जुइमा
धका: ख्वःनुगलं श्रद्धाङ्गली द्यद्यायाच्चना ।
नापं वसपोलं स्वनाथकूगु विहारयापि उपासक उपासिका व वसपोलयाके शिक्षा दीक्षा ग्रहण
यानाः बुद्धशासनय च्वनादीपि सकल बुद्धानुयायीपिनि प्रति समवेदना प्वंकाच्चना ।

'आनन्दभूमि' बुद्धधर्मया लय्पौ

व

आनन्दकुटीविहार परिवार
स्वयम्भू, यै ।

श्रोतंकाया भिक्षु वेलनविल विमलरतन महास्थविरजुं च्वयाविज्याः गु,
आनन्दकुटीविहारया भिक्षु पञ्चामूर्तिजुं अनुवाद यानाविज्याः गु सफू ।

बुद्धधर्म व मेमेगु धर्म

Buddhism & Other Religions

पिदंगु दु, छगु छगु न्याना: व्वनादिसँ ।

(Continued from 2nd page of the cover)

King of Nepal at Narayanahiti Royal Palace to whom Your Holiness entrusted the development of Lumbini and Buddhism in Nepal. Each visit and gracious contribution of Your Holiness widely benefited many Viharas in the development of Buddhism in Nepal.

In 1995. Your Holiness visited Nepal for the fourth time. and inaugurated Thai Kirti Bhawan in Sri Kirti Vihar. Kirtipur, where your Holiness graciously granted patronage. On that auspicious occasion, Your Holiness also kindly handed over the holy relics of Lord Buddha and the Arahant nun Yosodhara to be enshrined in the stupa of Sri Kirti Vihara through the then Right Honourable Sher Bahadur Deuwa, the Prime Minister of Nepal. The Uposatha building, Thai Hall and Thai Kirti Bhawan are all made possible by the generous contributions and blessings made by Your Holiness and the Thai people.

Your Holiness, with the Highest Reverence for Lumbini.

During Your Holiness third visit of Nepal, Your Holiness initiated the master plan of Lumbini development. On the following visit, Your Holiness laid the foundation stone for Wat Thai in Lumbini. Now on Your Holiness fifth visit with the keen interest on development of Lumbini and Buddhism in Nepal, the construction of Wat Thai Lumbini, Lumbini Master Plan and other developments are all currently underway.

Your Holiness, the Fountain of Wisdom and Compassion.

Your Holiness is not only the Supreme Patriarch of Thailand, but also a source of inspiration for all Buddhists around the world. The Buddhist teachings that Your Holiness had given to Heads of State and Governments of the countries are instrumental in promoting harmonious coexistence and world peace. Your Holiness' sermons and books also brought happiness and illumination not only to Thais but also to countless Buddhists all over the world.

Please accept our felicitations, Your Holiness. We, the 39 Buddhist Associations of Nepal along with the entire Nepalese Buddhists invoke the power of Triple Gem to bless Your Holiness with longevity, good health, happiness and strength to strive for the perpetuation and stability of Buddha sasana.

Sri Kirti Vihara, Kirtipur, Kathmandu, Nepal.

23rd February 1999

Bhikshu Aniruddha Mahasthavira

Sanghanayaka of Nepal

Chairman of Felicitations

Committee

आनन्दभूमिको सानुरोध जानकारी

१. व्यवस्थापनसम्बन्धका केही कठिनाइले ग्राहकहरूमा समयमा पत्रिका पुऱ्याउन नस्तिकिएको मा क्षमाप्रार्थी हुदै नयाँ वर्षको शुरूअंकदेखि समयमा पत्रिका पुऱ्याउने यथासंभव प्रयत्नरत रहने भएको छ ।
२. ग्राहकको म्याद सकिएका ले निरन्तरताको लागि शुल्क पठाई नवीकरणगर्नुहुन अनुरोध छ ।
३. आजीवन ग्राहक वा साधारण ग्राहकपर्यन्तमा पत्रिका नपुगेका ले आफ्नो पूर्ण ठेगाना लेखी पत्रिका नपुगेको सूचना पोष्ट वक्स नं. ३००७ वा संपादक, व्यवस्थापक, प्रकाशकमध्ये सुविधा पर्ने ठाउँमा लिखित खंबर पठाउनुहुन अनुरोध छ ।
४. पहिले हुलाकदर्ता टिकट सहुलियत पाइआएको मा हाल सो सहुलियत उपलब्ध नहुने पोष्ट अफिसको व्यवस्था भएको ले पोष्टवाट पत्रिका पठाइने ठाउँमा पोष्टेज शुल्क छुट्टै लाग्ने भएको छ ।
५. नयाँ ग्राहक अभियान भइरहेको छ । यथाशीघ्र साधारण वा आजीवन शुल्क क्रमशः ६०/- वा १०००/- वुभाई सदस्यता ग्रहण गर्नुहुन अनुरोध छ ।
६. विज्ञापनदाता वन्नुभई आफ्नो व्यापारको प्रचार तथा वुद्धर्मप्रतिको श्रद्धा अभिव्यक्तगरी पत्रिकालाई सहयोग गर्नुहुन अनुरोध छ ।
७. लेखकहरूले लेख पठाउनुहुँदा साइज मिलेको कागजमा एकतिरमात्र वुझिने राम्रो अक्षरले लेखिल्याएको हुनुपर्दछ ।
८. अक्षर स्पष्ट नभएका फोटोकपी, कार्बोनकपी र लेखाइ भएको लेख रचना स्वतः निस्किय रहनेछ ।
९. वौद्धगतिविधिसंबन्धी समाचार पठाउँदा छोटो, उपलब्धपूर्ण कुरामात्र उल्लेख गरी पठाउनुहुन अनुरोध छ । प्रत्येक औसीपछि पठाइएको समाचार पछिल्लो अंकमा मात्र राख्न सकिने छ ।
१०. विज्ञापनदर निम्नप्रकार छ:-
 (क) सबभन्दा पछाडिको कभरको पूरा पृष्ठको ३०००/- आधा पृष्ठको १६००/-
 (ख) भित्री कभरमा पूरा पृष्ठको २०००/- आधा पृष्ठको ११००/- र चौथाइ पृष्ठको ६००/-
 (ग) साधारण पेजमा पूरा पृष्ठको १०००/- आधा पृष्ठको ६००/- र चौथाइ पृष्ठको ४००/-